

BIBLIOTECA
UNIVERSALĂ

E. LOVINESCU

Portrete literare

Caragiale, Duiliu Zamfirescu,
Mihail Sadoveanu

255

ALCALAY &
CALAFATEANU

L 81

929 Caragiale, Bucuresti
929 Zamfirescu, Bucuresti
929 Sadoveanu, Mehadia

MAREA FABRICA „ANCORA“

din Brăila

Secția de editură

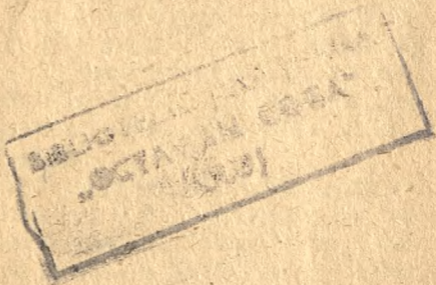
BUCUREȘTI

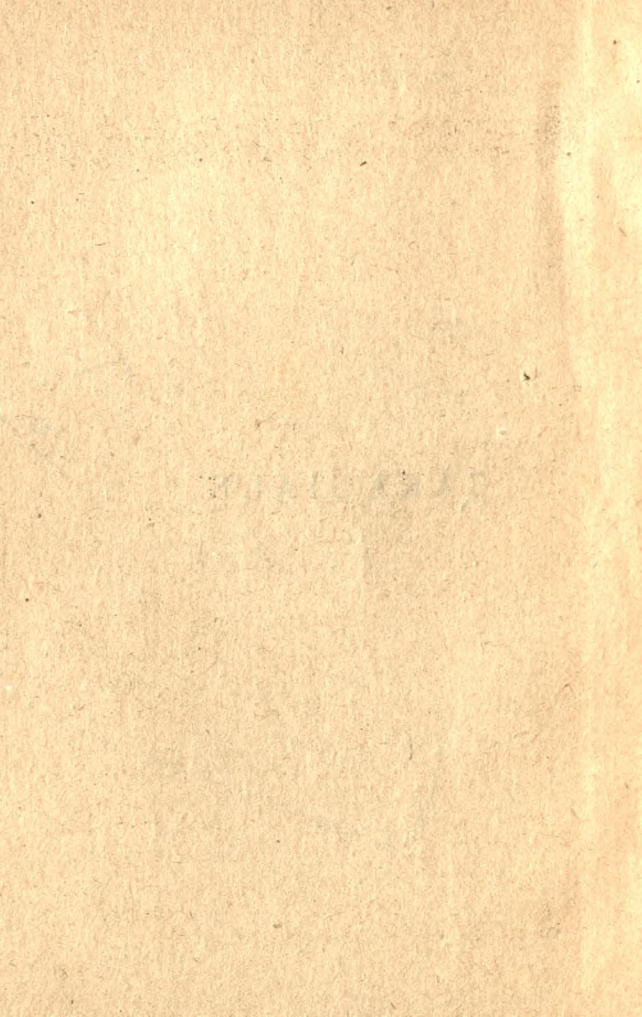
STRADA SMÂRDAN No. 4

895321S

CARAGIALE

CARAGIALE

I

La moartea lui Caragiale a fost un strigăt general de jale. Scriitorii mari și mici și-au plecat fruntea deasupra trupului neînsuflețit al dramaturgului; oamenii politici l'au premărit; criticii l'au însoțit cu laude în pacea sfântă a panteonului. D. M. Dragomirescu l'a proclamat chiar o mare figură europeană, într'o epocă în care gustul literar e amenințat prin literatura lui Anatole France și d'Annunzio. Nici un cuvânt de critică; nici o îndoială; numai recunoaștere deplină și încredere în veșnicia teatrului lui.

N'a sosit încă timpul unei judecăți definitive. Oricât de mare ar fi fost, Caragiale n'a trecut încă în istoria literară. Trăește în noi; scrisul lui are un răsunet în sensibilitatea noastră. Nu-l judecăm numai cu mintea rece ci și cu pasiunile, cu amintirile, cu tot ce ne leagă de eroii lui și de primele impresii.

Suntem totuși dinaintea unei activități definitive. Moartea i-a curmat firul. Un pătrar de veac s'a așternut peste cele mai de seamă opere ale scriitorului. L'am putea deci judeca întru câtva în perspectiva timpului.

Voi încercă. În prisosul admirației tuturor, o rezervă nu schimbă nimic. Poate fi folosită.

Nu sunt posteritatea lui Caragiale. Ea își va spune cuvântul mai târziu. Sunt însă din generația următoare. Cu toate laudele necumpătate, ea e plină de nedumeriri față de dramaturg. Le voi expune cu pietatea cuvenită unui om de talent, fără să pierd din vedere criteriul istoric. Privind pe scriitor în timp, și opera în evoluție, nu se pot ocoli totuși anumite întrebări și îndoeli.

Le voi însemna, nu pentru a-l pogori ci pentru a-l clarifica. Nu voi spune, firește, tot ce se poate spune. S'a scris atât de mult de Caragiale! Voi stărui mai insistent asupra scăderilor, nu pentru că ar fi mai mari, ci pentru că au fost mai puțin puse în lumină. Despre merite n'ar fi prea multe de adăogat la tot ce s'a scris până acum...

* * *

Caragiale e privit ca adevăratul întemeietor al teatrului de satiră socială....

E cel mai de seamă. Meritul inițiativei revine însă lui Alecsandri. Teatrul lui Caragiale e urmarea firească a teatrului bardului dela Mircești, atât de uitat azi.

În prima fază a activității lui dramatice, și înainte de a fi ajuns la teatrul în versuri, Alecsandri fusese și un observator satiric, zugrăvind moravurile timpului într'o anumită tendință. Satira lui nu are ascuțișul și nici realizarea artistică a satirii lui Caragiale; lunecă, în schimb, peste mai multe scăderi sociale. Și unul ș. altul au trăit în niște epoce de prefacere.

În preajma marelor evenimente răsar figuri ciudate, tranzitorii. Era firesc deci ca amândoi să încerce zugrăvirea acestor vremi pline de contraste, pline de oameni în cari se luptă două vârste și două culturi; oameni nelimpezi încă sufletește, nemlădiați împrejurărilor noi, uneori trecând dincolo și alte ori rămânând dincoace de spiritul timpului. Alecsandri mai ușor, mai întors spre vodevil, dar mai felurit și mai bogat; Caragiale mai adânc, mai tăios, deși mai îngrădit la un număr restrâns de deformări sufletești, isvorite din neadaptarea la unele tipare noi sociale și culturale.

Bogăția lui Alecsandri vine din bogăția epocii în care a trăit. Prefacerile dintre 1848 — 1870 au fost mult mai mari decât cele pricinuite de introducerea regimului constituțional.

Pretutindeni vechea clădire a culturii fana-

riote trosnia; aducând un aer proaspăt, o adiere revoluționară, tinerii întorși dela Paris înviorau totul, nu fără a trezi și iluzii neîntemeiate și exagerate.

Venind și el dela Paris, Alecsandri nu putea fi bănuît ca om al regimului vechiu. Spiritul lui de observație îi îngădui totuși să vadă că printre „înoitori“ erau și din cei stăpâniți numai din spiritul negativ fără simțul realității și fără îndemnul de mai bine.

Comedia *Iorgu dela Sadagura* cuprinde tocmai critica exagerărilor partidului din care făcea parte însuși Alecsandri. După ce prin atâtea piese, ca de pildă prin *Iașii în Carnaval*, luptase împotriva vechiului regim al „ruginiților“ și al „simandicoșilor“, poetul atacă și slăbiciunile „revoluționarilor“. Fiind un teatru de luptă, teatrul lui Alecsandri se deosebește deci de teatrul lui Caragiale. Satira lui Caragiale e negativă: o satiră pentru satiră. Teatrul lui Alecsandri e și *meliorist*. Poetul fusese unul dintre făuritorii anului 1848 și ai Unirii. Câteva din piesele lui sunt scrise anume în vederea unor idei scumpe. *Cinel-Cinel*, de pildă, e apologul Unirii.

Un astfel de teatru e, de sigur, primejdios Alecsandri n'a ocolit primejdia: scopul întrece realizarea artistică. Insemnătatea lui morală și socială e mare; arta e însă mediocră. Odinioară putea avea o înrăurire hotărâtoare; astăzi a

ieșit din actualitate. Arme de luptă generoase : modele literare slabe...

Alecsandri nu era însă numai un *meliorist*. Ca și Caragiale putea fi un observator de-zinteresat negativ. Am văzut-o în *Iorgu de la Sadagura*. O vedem și în alte piese..

Omul, care la 1848 iscălise la Cernăuți, împreună cu Negri și Cuza, actul prin care se legau să dea pământ țăranilor, a fost nevoit ca în *Rusalii* și în *Sgârcitul risipitor* să se ridice împotriva celor ce speculau ideile înaintate.

Răsvrătescu din *Rusalii* nu'i departe de eroii lui Caragiale.

— „*Oameni buni, striga el țăranilor, ați fost lipsiți de toate, și de libertate, și de egalitate, și de legalitate și de inviolabilitate și de... drepturi cetățenești, și de drepturi comunale, și de drepturi municipale și de drepturi civile, și de drepturi politice, și de sufragiul universal. Dar, în fine, a unsprezecea oară a sunat pentru voi! Cel proletar va scăpa de proletariat! cel mic se va face mare, și vice-versa, cel mare se va face mic, cel slab va fi putinte, și cel putinte neputinte!*“

Acțiunea se petrece în 1860. Suntem deci departe de iluziile anului 1848. Exagerarea se ivește. În dosul actului dela Cernăuți, se

arată sub-prefectul liberal Răsvrătescu, care, douăzeci de ani după aceea, avea să se numească Rică Ventureano „colaborator la ziarul *Vocea patriotului național*, publicist și student în drept” și, ceva mai târziu, odată cu experiența vieții de provincie, Nae Cațavencu, președintele societății „*Aurora economică română*”, al cărei scop era ca „România să fie bine și tot Românul să prospere”.

Această nouă atitudine critică a lui Alexandri apare mai ales după 1860, când, ieșind din faza de luptător, scrutează cu agerime primejdiile situației în folosul căreia lucrase. Tânărul venit dela Paris, plin de „libertate, egalitate și fraternitate”, era acum mai prevăzător față de puterea magică a unor cuvinte.

În această privință, eroul unui cânticele tipic, ca și unul din eroii lui Caragiale :

„*Vreau respectul Convențiunii, strigă el, cu condiția de a fi schimbat totul...*”, adică tot ce voia și Farfuride la revizuirea Constituției.

— „*Vreau, mai glăsuște acelaș erou, libertatea absolută! Să nu mai atârne servitorii de stăpâni, copiii de părinți, soldații de șefi. Vreau egalitate perfectă, să nu mai fie săraci și bogați, mici și mari, slabi și grași, proști și cu cap, oameni și vite... Vreau să înviez în țară fazele revoluțiunii franceze, căci numai prin tulburare o națiune se civilizează...*”

Pe aceste dorințe le striga în numele lui Mihai Viteazul și al lui Ștefan cel Mare, după cum le va striga și Rică Venturiano...

Ales deputat, el „*și va îndeplini acest mandat sacru ca cetățean liber și liberal, apărând cu energie și cu logică libertatea, egalitatea, dreptatea, fraternitatea, inviolabilitatea, inamovibilitatea, autonomia, convențiunea, drepturile naționale, garda națională, partidul național și celelalte*“. Programul lui Clevetici nu e departe de programul lui Nae Cațavencu.

Clevetici apare și în *Sgârcitul risipitor* cu aceeași frazeologie. Alături mai e și Tribunescu:

„*Și ce este un conservator? Un om care... conservează; un om care voește să conserveze privilegiul de a nu fi supus la nici una din îndatoririle cetățânești. Inșă eu! Au doară sermana Românie să zacă mult timp sub o rugină atât de inconstituțională! Nu! Căci eu voi susține, voi apăra totdeauna: (repede) dreptatea, libertatea, egalitatea, fraternitatea, inviolabilitatea, drepturile naționale, independența, gloria națională „garda națională, sufragiul național...“*

Până și garda națională și sufragiul lui Caragiale!

— „*Ceasul politic e amenințat; să priveghem cu atențiune după altarul patriei, să avem ochii deschiși spre frontiere, să*

ne ferim mai cu seamă a depărta dela cârma statului pe unii oameni capabili... Timpurile sunt grele; politica Europei, așa ș'asa.

Țara lui Caragiale, în care te naști burșier, trăești funcționar și mori pensionar, începuse prin a fi țara lui Alecsandri. Paraponisitul poetului cere slujbă cu toată încrederea că i se cuvine, fiindcă „am fost, zice el, unul din corifenții liberalismului și m'am îndulcit în profundul sufletului de serbarea regimentului constituțional, dați-mi voe să iau permisiunea a-mi recomanda meritele pe altarul patriei spre a fi integrat în vreun serviciu public, unde să am și eu slava glorioasă a mă înjuza la carul statului cu deplină onoare patrioticească și iubire de patrie...”

În chipul acesta trebuie să fi cerut slujbă și Conu Leonida de neuitată amintire. Iar la moartea lui, Coana Eftimița trebuie să fi cerut pensia ca și Kera Nastasia, din *Mania Pen-siilor*: „și tocmai pentru aceia am venit să te rog, ca să-ți faci o pomană și cu mine să mă pui în pensie ca pe cei mulți... că helbet!... poate ai și d-ta vre-odată nevoie să te descânte bunica de deochiu sau să-ți cat în cărți, de vre-o slujbuliță, că m'ai amefit când te dedeseră afară pentru niște bani ce lipseau”...

Am făcut această apropiere nu pentru a tăgădui ascutimea satirei lui Caragiale, ci pentru a arăta că atitudinea lui nu e nouă. Isvorăște pe dea'ntregul din Alecsandri.

Satira lui Caragiale este deci prelungirea satirei lui Alecsandri, mult mai tăioasă și mai artistic exprimată, dar nu mai felurită. În teatrul uitat al poetului găsim întregul șirag al eroilor lui Caragiale: politicianul ambițios, vânzătorul de vorbe goale, redactorele „Gogoșei Patriotice”, vânzătorul de slujbe, exploatorul credulității publice...

Și unul și altul biciuesc demagogia. Caragiale mai ascuțit și deodată; Alecsandri mai ușor și mai târziu, după ce fusese la începutul activității lui un sprijin politic și literar al ideilor înaintate.

* * *

După cele spuse în treacăt aici, și după cele ce s'au spus în atâtea studii critice, e de prisos de a insista asupra înțelesului comediilor lui Caragiale: *O noapte furtunoasă*, *Conu Leonida*, *O scrisoare pierdută*. Ele sunt opera unei minți critice, așintite asupra unei epoci de tranziție dela vechea stare de lucruri, dela formele orientale ale bunului plac, ale nepăsării, la noul regim constituțional ce fixa niște cadre cu mult mai presus de realitatea noastră sufletească. Sinteza acestui contrast o

găsim cu deosebire în *Scrisoarea pierlută* : pe deoparte, aparențele unei consultări libere a voinței naționale, iar pe de altă administrația arbitrară a lui Tipătescu, servilismul oriental al lui Pristandă, demagogia lui Cațavencu, parodia unei întruniri contradictorii în care se discută „principii” și, la urmă, „unanimitatea” guvernamentală ieșită din urna voinței țirii...

Tot din această atitudine critică izvorăsc și celelalte două comedii ; dacă nu lovesc în însăși ficțiunea „curat constituțională”, ele ne prind totuși figuri tipice din marginea unei epoci de tranziție, în care cuvintele își au puterea lor magică asupra sufletelor nepregătite. Libertatea, egalitatea și fraternitatea promit un paradis apropiat... Republica se preface în capul lui Leonida într'o țară ideală : „fiște care cetățean ia câte o leafă bună pe lună, toți într'o egalitate”, nimeni nu-și mai plătește datoriile, nimeni „nu mai are dreptul să-și plătească birul”.

Democrația e în mintea lui jupân Dumitrache, Nae Ipingescu și chiar Rica Venturiano un fel de talisman. Rica, teoreticianul democrației combate „cu energie pentru sufragiul universal singura cale a veritabilului progres”, iar cei doi negustori „combat și ei reacțiunea fiindcă mănâncă sudoarea poporului suveran”.

Pretutindeni un ciob de oglindă, stâmb și murdar, în care se aruncă o rază de lumină cu-

rată; pretutindeni niște minți întunecate, în care se frâng și se deformează ideile timpului. Scoberând câteva trepte mai jos, un scriitor ar putea cerceta cum se oglindesc frumusețile lumii în mintea unei maimuțe. La ce cugetă, de pildă, un cimpanzeu dinaintea unui apus de soare? care e părerea unei gorile, scăpate din cuscă, despre estetica orașului? Atâtea puncte de vedere nouă ce s'ar deschide cercetării, de-am putea pătrunde în conștiința animalelor! Vedem lumea cu ochiul nostru: cum o va fi văzând însă o muscă prin mii de fațete ale ochiului ei? Întrebarea lui Anatole France e tulburătoare.

Caragiale a avut darul suveran de a crea oameni.

De și după natură, Iorgu dela Sadagura, Clevetici, Tribunescu și ceilalți eroi ai lui Alexandri, sunt uitați de mult, neridicându-se la valoarea simbolică a unor „tipuri”. Cașavencu Pristandă, conu Leonida, Brâncovenescu trăesc însă, topiți din note sufletești răslețe, dar cu o flacăra de viață proprie.

Caragiale e singurul nostru dramaturg care a dat eroilor lui actele stării civile. Tot teatrul de dinainte și după dânsul — afară de *Manasse* — e un teatru de iluzii scenice, de ficțiuni dramatice. Nimeni nu a creat viață, nimeni nu a aruncat în circulație eroi reprezentativi. Ca-

ragiale ne-a înmulțit populația cu un număr de cetățeni, reprezentând mentalitatea unei păuri sociale într'o anumită epocă.

* * *

Pentru a da viață unor astfel de „tipuri“, Caragiale a trebuit să-i facă să vorbească în limba lor. A isbutit și aici, potrivit forma fondului, plăsmuind pe deantregul o limbă specială, inestetică și trivială, dar plină de realitate trăită, o limbă necunoscută literar până la dânsul.

Eminescu a adus o nouă limbă poetică, o armonie neîncercată, un număr de icoane și de figuri ce au intrat în rostirea poetică; Caragiale a întrebuițat o limbă a lui, prinsă după natură, monstruoasă dar plină de sevă, vie, o culegere de expresii devenite legendare, de glume curente. „Caragializăm“ fără voe, după cum în versurile poeților moderni găsim cuvinte și armonii eminesciene.

Isbutind să dea viață unor tipuri simbolice, făurind pe deantregul și o limbă—oricât de respingătoare ar fi ea—Caragiale e un creator.

* * *

Un artist se prețuește însă nu numai după puterea lui de realizare ci și după înălțimea idealului, în stufba căruia și-a pus talentul. Darul de observație nu ajunge pentru a-i fixa măsura. Trebuie să știm încotro i se îndreaptă

observația, în ce lume de sentimente și de idei pătrunde, ce anume înfățișări ale vieții știe însufleși.

Meritul unui artist stă nu numai în realizare ci și în valoarea relativă a aspectelor zugrăvite. Sunt suflete și suflete. În unele viața se sbate, aducând cu ea toate problemele timpului, cu ciocniri de idei și sentimente, și cu o puternică ideologie. Altele, adevărate cioburi de oglindă aburite, pătează și frâng totul. Luminile se sting, nuanțele se șterg, frumusețea lumii se îngroapă sub învelișul unei cețe; ideile cad fără răsunset, ca în adâncul unei fântâni, sentimentele nu trăesc o viață multiplă, ci stau mugind ca niște fiare înfometate după zăbrelele unei cuști... Pentru un scriitor nu e tot una de ne zugrăvește un om sau o gorilă, cum ar fi pentru un pictor. Și lumea lui Caragiale nu e departe de lumea gorilelor...

Lumea comediilor lui Caragiale e lumea unor primitivi ce cred că au scăpat de primitivitate și de viață vegetativă pentru a trăi din viața oamenilor cugetători.

De aci vine și simplitatea lor. Dacă ar gândi ar avea două idei ce s'ar ciocni poate. Au însă numai una. Mai toți eroii lui Caragiale se pot rezuma într'o singură formulă, bine aleasă, care se repetă mereu cu o stăruință ce o impune. La urmă, o vezi mișcându-se pe scenă simbolic... Sub ea nu e însă nici un

fel de conflict sufletesc, nici un fel de ideologie.

Ce e, de pildă, Ipingescu?

E omul care spune:

— *Rezon!*

Atât. Nimic mai mult. Oricât l-ai scutura, nu va ieși o fărâmă de idee din el. La toate răspunde: *rezon!* Aprobă totdeauna; îți taie cuvântul, mârâind: *mie tmi spui!*

Formula prinde. Slabă și subțire ca o virtute teologală, trăește totuși. Te cucerește. În Ipingescu-Rezon se exteriorizează un număr de indivizi, ce se numesc oameni, pentru că limba nu e destul de încăpătoare spre a fixa fiecare noțiune printr'un cuvânt.

Jupân Dumitrache ține la onoarea lui de familist; existența lui psihică se limitează în această formulă: nu vrea să fie înșelat, tocmai fiindcă e înșelat cu seninătate chiar sub acoperișul casei.

Dumnezeu a creat vorba și a sădit cugetarea în mintea omului pentru ca Pristandă să poată spune:

— *Curat așa, coane Fănică...*

deoarece ideea lui se sfârșește cu aceste cuvinte. Nu discută; merge orbește cum i s'a poruncit. E un simbol al subordonatului, al umilitului. Execută. În rolul lui Pristandă, nu e o vorbă mai mult ca să ne ajute la cunoașterea lui. O psihologie primitivă, ținută sub o formulă unică, ce cade ca o fatalitate: e

Ghiță Pristandă. Trăește totuși. Te impresio-
nează chiar prin unitatea lui de paiată auto-
matică, articulând un singur cuvânt.

Formula lui Trahanache e : „*aveți puțintică
răbdare*”. Omul cu moderația vârstei și a situa-
ției, cu liniștea și înțelepciunea lui sumară e
în această formulă lapidară... Nu se iuște, e
„parlamentar” ; în toiul unei discuții electorale
se stăpânește, poruncind : „onorabile, dă pe
stimabilul afară”. În Trahanache se întrupează
seninătatea omului încrezător : n'o birue nici
evidența. El continuă să aibă „puțintică răbdare”

Lui Farfuride îi e frică de trădare. E bă-
nuitor, ciulește urechea ; în pâlnia ei îi vin
svonuri ciudate ; nu vrea să fie înșelat.

Cetățeanul turmentat nu știe cu cine votează...
Agamiță Dandanache e : „eu, familia mea dela
patruzopt tocmai acuma să rămân fără co-
ledzi...”

Pretutindeni procedeul simplificării psiholo-
gice. Nu sunt oameni cu pasiuni contradictorii,
cu o viață complexă, ci păpuși reduse la o
singură formulă energică : „aveți puțintică răb-
dare”, „eu cu cine votez”, „curat așa, cucoane
Fănică”, „Rezon”, „eu familia mea dela patru-
zopt...” Atât... Poți învârti manivela : nu va ieși
nimic mai mult ; automatul atât știe rosti.
Înăuntru nu are nici creeri, nici nervi, nici
inimă, ci răsătură de lemn.

Formulele sunt totuși puternice, bătute în a-

devărate medalii. Prin simplitate energică, prin repețire neobosită se întipăresc adânc în mintea ascultătorului... De aici, în parte, și succesul eroilor la Caragiale.

Dacă acești eroi ar fi oameni adevărați ne-ar cuceri cu mult mai greu. Ne reprezentând decât o singură stare sufletească, o reprezintă cu energie: te țintuește prin limpezimea ei. Formula ajunge astfel un fel de simbol. Întâlnim la fiecare colț de uliță pe eroii lui Caragiale, pe Trahanache cerând puținică răbdare, sau pe Ipingescu mârâind mereu „rezon...“ Subt o formulă unică și bine aleasă e mult mai ușor să fixezi o întreagă categorie de indivizi.

Teatrul lui Caragiale nu e teatrul omului lipsit cu desăvârșire de cultură, a omului lăsat numai în voia instinctelor; nu e nici teatrul sufletelor simple și susceptibile totuși de poezie. Eroii lui plutesc între două lumi, între două clase: le au cusururile fără a le avea și însușirile. Sunt lipsiți și de poezia sufletelor simple și de intelectualitatea oamenilor civilizați.

În comediile lui Caragiale foșnește o lume de bărbieri, de „Mițe ploestence“, de „catin-dați“, de „Bibici“, de Vete, de Pristandă și de Rică Venturiano, o lume dela periferiile orașelor mici, irozi de mahala, în mintea cărora totul se pervertește și se deformează. Vorbesc o limbă specială, o caricatură de limbă falsificată. Sufletul lor e o picătură de noroi; cea

mai curată rază de soare se potmolește în ea fără a o fi putut străbate. Omeneste, toate aceste rămășițe ale societății sunt puțin interesante. Nimeni n'a descoperit până acum poezia trivialului.

Sunt și imorali.

Imoral e Tipătescu în viața publică și privată; imorali Zoe, Veta, Dandanache, Chiriac; imoral Cațavencu „plastograful”, imorali și interlopi toți eroii din „D'ale Carnavalului”; când nu sunt cu totul imorali, sunt imbecili ca Trahanache sau jupân Dumitrache. Unul singur e cinstit și acela e un vițios și bețiv; Cetățeanul turmentat, un adevărat simbol!

Teatrul lui Caragiale e un izvor întinat cu apa tulbure, în care joacă atâtea necurățenii. Comediile de moravuri sunt în genere așa: trăesc din nimicurile, din cusururile unei societăți, pe care le zugrăvesc pentru a le biciui ori pentru a deștepta veselia. Sunt totuși unele deosebiri.

In Dușmanul poporului al lui Ibsen găsim tipuri de ale lui Caragiale, găsim pe Tipătescu sub figura primarului, găsim toată lașitatea și necinstea omenească sub chipul blajin al tipografului oportunist sau al directorului de ziar, găsim coaliția proștilor, a mulțimei nerecunoscătoare, a șireților, a necinstiților, ca și în piesele lui Caragiale, găsim chiar un „cetățean turmentat”, care la întrunirea doctorului Stock-

mann e singurul de partea adevărului și a cinstei... Din această lume imorală, din mijlocul gloatei lacome și înguste la minte se ridică totuși un om cinstit, doctorul Stockman, ce-și jertfește pâinea lui și a familiei pentru adevăr, înălțându-se deasupra micimilor pământești. Omenirea e răzbunată. Un singur om ca Stockman răscumpără lunga theorie a invalizilor morali... În tot teatrul lui Caragiale nu găsim, nu un erou ci un om cinstit, sau un om normal. Ibsen avea un ideal moral; teatrul lui e un teatru de luptă, e satira unei lumi pe ruinele căreia el ar fi voit să ridice o lume nouă. Caragiale e lipsit de ideal: teatrul lui e o satiră pentru satiră; o colecție de imbecili, de ramoliți și imorali, de automați ce nu știu rosti decât o formulă. Oricât de spiritual ar fi în forma lui scânteietoare, e întristător. Ieși din el ca dintr'un spital de infirmități morale și intelectuale... Nu găsești un singur om căruia să-i poți întinde mâna fără să te simți pătat. Numai cetățeanului turmentat. Nu i-ai face însă plăcere, deoarece „l'ai sgudui”.

Pe când mocirla vieții zilnice slujește așa dar lui Ibsen și altora ca fond, din care se desprinde și mai bine superioritatea morală a unui Stockmann sau a unui Bernick, la Caragiale ea se răsfață fără altă țintă decât de a se răsfața. Nici o adiere nu-i risipește miasmele, nici un fel de milă n-o îndulcește, nici o bunătate n-o

îmblânzește... Caragiale n'a fost un grădinar de suflete, ci un adunător de obiecte, un colecționar pentru muzeul Dupuytren. A răscolit rânile pentru plăcerea de a le răscolii...

N'a fost lipsit numai de idealism și de generozitate ci și de poezie. Eroii lui nu au nici un farmec; eroinele nu aduc cu ele nici o mireasmă de feminitate, o notă de duioșie; pretutindeni, chipuri deformate și grotești, pretutindeni dragostea văzută prin prisma mahalalei. Natura de asemeni nu a existat pentru Caragiale. Nici un scriitor român n'a văzut mai puțin natura decât Caragiale. Ascuit observator al unei anumite categorii de oameni, el nu și-a aruncat ochii în jur la podoabele firii. Afară de câteva pagini din *Hanul lui Manjoala*, în întreaga lui operă nu vom găsi un apus de soare, un fosnet de pădure, un murmur de izvoare, un farmec de lună plină; nu vom găsi o clipă de duioșie, de extaz, de înminunare, o încleștare a sufletului dinaintea frumuseților naturii.

* * *

Toți au lăudat limba lui Caragiale; o limbă proprie, nervoasă, energică; un stil sobru, eliptic.

În pieșele lui, limba e ceace trebuia să fie; o limbă tulburată de toate gunoaiele maha-

lalei, dar expresivă, viguroasă de o rară sugges-
 tiune scenică, limba lui Ipingescu și a „ce-
 tățeanului.” La astfel de oameni nu se putea
 un alt grai. E cel mai propriu cu putință :
 concis, târâtor, deformat, atât de deformat și
 legat de o clasă de oameni și de o clipă din
 evoluția noastră culturală, în cât va fi o veș-
 nică nedumerire pentru posteritatea mai în-
 depărtată. Când sparge însă forma dramatică
 a dialogului, pentru a se revărșa în descripție
 sau în analiza psihologică, ea mai păstrează
 ceva dintr'o vulgaritate ce jighește de astă dată.
 Sobrietatea nervoasă nu poate ascunde lipsa
 de avânt, de poezie, de înțelegere a unei
 subtile armonii, și mai ales a simțului unei
 limbi curate, adevărat românești, crescută de
 seva populară și cu un ritm generos. În schimb:
 o frază scurtă, osoasă, ce trosnește din toate
 încheeturile, fără contur și fără moliciune ;
 o limbă orășenească împetriștată de cuvinte
 nearmonice, străine și supărătoare.

Iată câteva pilde numai din *Păcat*, una din
 cele mai bune lucrări ale lui :

„Când seminaristul a îndrăsnit să nesoco-
 teasă *recomandațiile imperioase* ce-i fuseră
comunicate... scump a trebuit să'și plătească
 pasul *imprudent*. A fost o *maltratare* meritată.
 Sbirii însărcinați cu *corecțiunea* cutezătorului
 au făcut *exces* de zel...”

„Cu încetul însă membrele pierd siguranța

și *simetria* mișcărilor, cântecul e surd, *articularea inegală*... O sforțare, *excitat* de îndemnul *unanim* al *amatorilor*."

"*Succesul colosal și spontan* n'a afectat câtuși de puțin pe omul nostru."

"Era o pagubă *reală* pentru atâția *amatori* de gimbușuri".

Citațiile ar putea merge cât mai departe... Toată proza lui Caragiale — proza descriptivă — e pătată de vulgarități orășenești, de neologisme. Deși a cunoscut economia verbală, Caragiale a fost lipsit de simțul cuvântului estetic și armonios. Astăzi, o astfel de limbă nu se găsește nici chiar la scriitori mai mărunți. În această privință, am făcut progrese netăgăduite.

* * *

Mă opresc aici.

Caragiale a fost un dramaturg înzestrat cu o reală putere de observație a contrastelor dintre formă și fond, și cu un mare talent de a proiecta sub forma scenică o serie de tipuri, care prin unitatea lor sufletească, energică și expresivă, au ajuns adevărate simboluri ale mentalității unei întregi clase sociale din epoca noastră de prefacere... Spiritul lui de observație nu a mers însă până în adâncimile sufletești pentru a ne prinde aspecte complexe — cum făcuse, de pildă, Molière în *Misanthrope* și *Tartufe* — ci s'a mărginit la o suprafață ușor

de ridiculizat și într'o tendență, în care nu era el cel dintâi deschizător de cale... Alecsandri începuse mai dinainte.

Cu toată rara intuiție și putere de creațiune — darul cel mai de prețuit al unui scriitor — opera lui Caragiale mi se pare săpată într'un material puțin trainic. Timpul a început să-l macine încetul cu încetul... Lipsită de adâncime, de orice ideologie, de orice suflare generoasă, plină de un pesimism copleșitor, de o vulgaritate, de altminteri, colorată, — ea s'a bucurat de prestigiul unei literaturi prea actuale; va rămâne însă mai târziu cu realitatea unei valori mai mult documentare...

Năpasta

Ne-a mai rămas *Năpasta*, ce iese din unitatea armonică a teatrului lui Caragiale.

Năpasta nu e isvorită din observație. Pe când în celelalte piese, scriitorul pornise dela viziunea limpede a unui *tip*, în *Năpasta* el pornește dela o problemă sufletească. Putem arăta cu degetul pe Trahanache și pe Pristandă; nu vom arăta însă niciodată pe Anca sau pe Dragomir. Cei dintâi au fost văzuți. Chiar dacă n'ar intra în țesătura unei piese bine înnodate, ei ar trăi totuși prin amănuntele filnței lor fizice sau morale. Ceilalți sunt în funcția unui sentiment pe care dramaturgul vrea să ni-l zugrăvească...

Cum a reușit să-l intruzeze, vom vedea mai pe urmă. Ajunge acum această deosebire hotăritoare: de o parte, o operă isvorită dintr'o observație nemijlocită, operă cam mărunță

pe alocuri, plină de amănunte supărătoare, dar vie, reală, plastică. De alta, *Năpasta* ce țintește spre un țel mai înalt, de a ne da icoana unui mare sentiment omenesc, neperitor, după cum ni se dă în *Avarul* sau în *Tartufe*, dar care nu pornește dela o realitate văzută, nu trăește, ci rămâne în lumea creațiilor cerebrale, a abstracțiilor. O piesă de teatru nu este însă un paragraf din *Etica* lui Spinoza. Ne trăind altfel, nu trăește de loc.

Sunt doi eroi în piesă : Anca și Dragomir. Anca întrupează sentimentul *răzbunării*, Dragomir pe cel al *remușcării*. Despre Dragomir se pot spune lucruri bune; despre Anca, nu. Toți criticii au condamnat-o, ca pe o plămuire imaginară. Acest lucru l'a înțeles și C. Dobrogeanu-Gherea, apărătorul *Năpastei*. Simțind că latura slabă a piesei e Anca, C. Dobrogeanu-Gherea a căutat să dovedească că figura ei centrală nu e Anca ci Dragomir, că axa în jurul căreia se învârtă acțiunea nu e răzbunarea femeii ci remușcarea bărbatului ucigaș... „Cum am zis deja, (scrie el, și certare cititorului pentru acest deja) simțirea principală care e zugrăvită în *Năpasta*, e groaza remușcării și groaza înaintea ispășirii unei crime... Acei cari au văzut în Anca o persoană tot așa de importantă ca Dragomir,

și chiar mai importantă, aceia n'au înțeles piesa lui Caragiale“.

Ba au înțeles-o. Aș zice că C. Dobrogeanu-Gherea n'a înțeles-o, — dar a înțeles-o și el. Ceace face e numai o tactică, bună poate aiurea; alături însă de adevăr.

Nu.

Sentimentul principal zugrăvit nu e *remușcarea* ci *răzbunarea*; axa piesei nu e Dragomir ci Anca. Și iată pentru ce.

Sentimentul remușcării la Dragomir e un sentiment *static*. Muștrarea de cunoștință îl frământă, mici lucruri se adaugă, amănunte se îngrămădesc (nu totdeauna în chip firesc) hrănind această remușcare, mărind-o chiar, fără să-i dea totuși o evoluție și o acțiune. O piesă de teatru este însă o acțiune. Remușcarea lui Dragomir nu poate fi o desfășurare dramatică; ea nu duce la nimic și nu are un desnodământ, deoarece, după cum vom vedea, mărturisirea lui e în afară de conflictul dramatic. Nu tot așa e de pildă remușcarea lui Raskolnikof, care crește pas cu pas, se înteste și ajunge la spovedirea de bună voe a crimei săvârșite. Iată o evoluție și o acțiune de cel mai înalt interes dramatic. A arăta cărările fatale pe care un vinovat e dus până la spovedirea din urmă, poate fi obiectul unei plese de teatru. În Dragomir nu găsim decât remușcare, și atât: subiect de nuvelă și nici

decum de dramă. Mărturisirea lui e de pri-
sos, nefiind pornită din nevoia ispășirii. În piesa
lui Caragiale, Dragomir e, de altfel, pe planul
al doilea al interesului nostru, iar remușcarea
lui un fapt de oarecare însemnătate literară,
dar într'o slabă legătură cu adevărata piesă.
Acțiunea dramatică e în sufletul Ancăi. Fără
răzbunarea ei nu mai avem nici o dramă; pe
când fără remușcarea lui Dragomir piesa ră-
mâne în picioare. Să presupunem că Drago-
mir nu s'ar fi căit și că ar fi fost un nepăsător.
Răzbunarea Ancăi și-ar fi urmat drumul, fiind
o acțiune cu un desnodământ. Răzbunarea ei
e un sentiment *dinamic*, are un început, o des-
fășurare și un sfârșit culminant. Anca este deci
întreaga *Năpasta*.

Acum că remușcarea lui Dragomir e mai
bine zugrăvită decât răzbunarea Ancăi — a-
ceasta e altceva. Și tocmai de aceea piesa suferă.

Un lucru deci sigur: *Năpasta* este Anca.

Recunoscând acest lucru, piesa lui Caragiale
se clatină, deoarece creația *Ancăi* e lipsită de
realitate sufletească. De altfel, toți criticii tim-
pului i-au tăgăduit-o. Nici C. Dobrogeanu-
Gherea n'o poate apăra îndeajuns. Anca, scrie
el, e o răzbunătoare *per excellentiam* și o răz-
bunătoare conștientă. Răzbunarea însă, și mai
cu seamă o răzbunare lentă, prin torturi înde-
lungate, e foarte antipatică. Ea jignește cele mai
bune simțiminte omenești de simpatie, iubire și

solidaritate socială... Anca e o femeie rea, cum sunt unele femei, ea nu e capabilă de izbucnirea de odată a unei cruzimi îngrozitoare, ci e rea prin acumularea cruzimilor mici. Dacă am zis că ea e mai puțin reușită decât alte tipuri, e pentru că uneori e prea unilaterală și nu se simte acea mlădie sufletească cum se simte la alte tipuri“.

...Și apoi multe și multe pagini despre ceia ce e și ceia ce nu e Anca. Nu. *Anca nu e nimic, pentru că n'a existat niciodată.* Criticul ne amintește câte ceva și din psihologia sălbaticilor. Poate acolo. Pentru vremurile noastre, Anca iese din sfera posibilităților. O femeie ce și-a iubit bărbatul nu se poate căsători cu omul bănuit ca ucigașul lui : nu poate trăi opt ani cu dânsul numai din gândul răzbunării, și nu se poate răzbuna apoi, învinuindu-l de o crimă pe care n'o făptuise. E un lanț de neverosimilități inadmisibile.

Dacă bănuiala Ancăi s'ar fi trezit abia în cursul celor opt ani, dacă ar fi crescut, dacă ar fi izbucnit la urmă, înarmându-i brațul, atunci ar fi fost mai aproape și de adevăr și de teatru. Adevărul și teatrul sunt două lucruri deosebite ; nu merg dela sine împreună, ci trebuie îmbinate cu multă meșteșugire. Nu tot ce e adevărat e și teatral...

Așa e, de pildă, în *Oedip* al lui Sofocle. Bănuiala eroului se trezește pe încetul : amănunte

noi se adaogă întețindu-i-o, până ce, în sfârșit, adevărul izbucnește. Atunci abia. Oedip își scoate ochii, culminând o acțiune dramatică dibaciu dusă prin toate treptele formale ale teatrului. În *Năpasta*, dimpotrivă, din fiecare replică a Ancei, vedem că ea e sigură de crimă lui Dragomir. Așteaptă numai mărturisirea lui. Nu mai avem aproape nici o creștere a interesului dramatic. Răzbunarea finală, care ar fi trebuit să fie încununarea acțiunii, e pulverizată chiar dela început printr'un șirag de mici răzbunări. Anca, de fapt, e mai mult o torturătoare sadică. De acea poate a și trăit opt ani cu Dragomir. Acțiunea răzbunării este de asemenea în linie frântă. Intâiu voește să pună pe Gheorghe să-l ucidă pe Dragomir; —dar renunță la acest plan. Se hotărăște să-l ucidă ea; —renunță și la acest plan. Când Ion Nebunul e pe cale să-l omoare, ea îl împiedică. Se răzbună, în sfârșit, învinuindu-l de o crimă pe care nu o săvârșise... ca și cum e cu neputință de a te desvinovăți de ceace nu ești vinovat.

Drama are deci un șir de linii frânte ce nu sunt teatrale. Dobrogeanu-Gherea răspunde: așa se întâmplă adesea în viață. Se poate, —dar teatrul e teatru și viața e viață. Nu tot ce e în viață trebuie pus în scenă în neorânduirea firească. C. Dobrogeanu-Gherea mai răspunde:

Hamlet. Da e drept, și în *Hamlet* acțiunea e în linie frântă. *Hamlet* e însă *Hamlet*.

Apoi *Hamlet* e studiul unui caracter șovăelnic, ceace nu e în *Năpasta*.

În sfârșit, capodoperile nu trebuiesc imitate prin slăbiciunile lor și *Năpasta* nu se aseamănă cu *Hamlet* decât prin această stăruitoare frângere a acțiunii dramatice.

* * *

Anca este deci și în afară de natură și în afară de teatru; datele ei sufletești nu sunt nici luate din observație, nici împletite cu meșteșugire după legile teatrului, în vederea unui efect dramatic.

Rămâne Dragomir. Remușcarea lui e mai bine zugrăvită, cu toate amănuntele și micile împrejurări ce o alimentează. Dragomir este însă o figură secundară în piesă; remușcarea lui nu e cu desăvârșire necesară dramei și ar fi putut să lipsească. Sentimentul lui nu are nici o evoluție și nu hotărăște nici o acțiune. E drept că duce la spovedire, dar spovedirea în clipa în care se face e de prisos. Anca știe de aproape opt ani... De mult se hotărâse „să-l curețe”; era numai în căutarea unei răzbunări mai crude, învinuindu-l de o crimă, pe care n'o făptuise. Il învinovățește că a ucis pe Ion, chemând pe primar și pe oamenii din sat înainte de a se fi spovedit Dragomir... Abia după ce a

orânduit întreaga răzbunare, se întoarce către Dragomir, zicându-i: „Scoală, Dragomire, c'a sosit ceasul... Stăi drept... adună-ți mințile câte le mai ai și răspunde la ce te-oi întreba... Pentru ce l-ai omorât?...“ Și Dragomir mărturisește, când mărturisirea lui era de prisos. Răzbunarea își pornise cuțitul peste grumazul vinovatului; ea nu adaugă nimic la acțiune. Mai mult decât atât, prin mărturisire, Dragomir nu se gândește să-și ispășească vina, dându-se pe mâna jandarmilor. Din potrivă, vrea să plece în lume până la prescrierea legală. Mărturisirea lui e deci un amănunt fără valoarea teatrală, pe care o avea, de pildă, mărturisirea lui Raskolnikof . . .

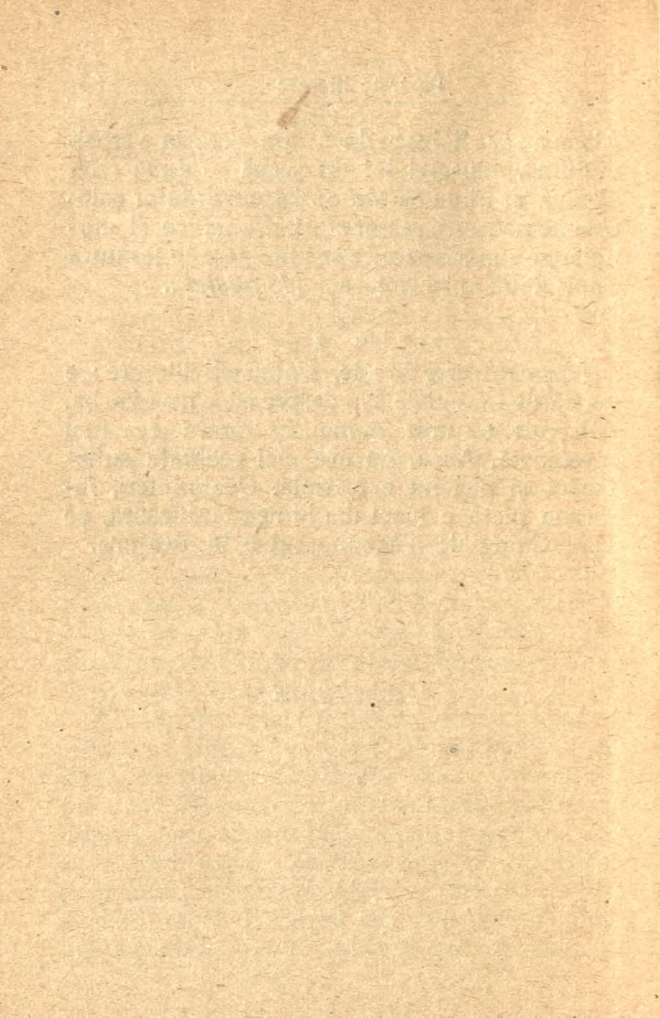
În afară de aceasta, în zugrăvirea Ancăi și a lui Dragomir, avem strămutarea supărătoare a interesului nostru simpativ. Simpatia noastră merge spre cel vinovat—spre Dragomir,—pe când antipatia merge spre cel nevinovat—Anca. O greșală ce-și are importanța ei.

În *Năpasta* mai avem și alți doi eroi: pe învățătorul Gheorghe și pe Ion Nebunul. Cel dintâi e o siluetă ștearsă, fără nici o însemnătate. Ion Nebunul obține însă toată dragostea noastră, prin adâncă lui bunătate, prin lipsa de șir a vorbelor lui, prin suferința, prin poetica și mistica povestire a fugei din ocnă, prin sfârșitul lui tragic. E figura cea mai izbutită din întreaga piesă,—dar și cea mai ușor de izbutit,

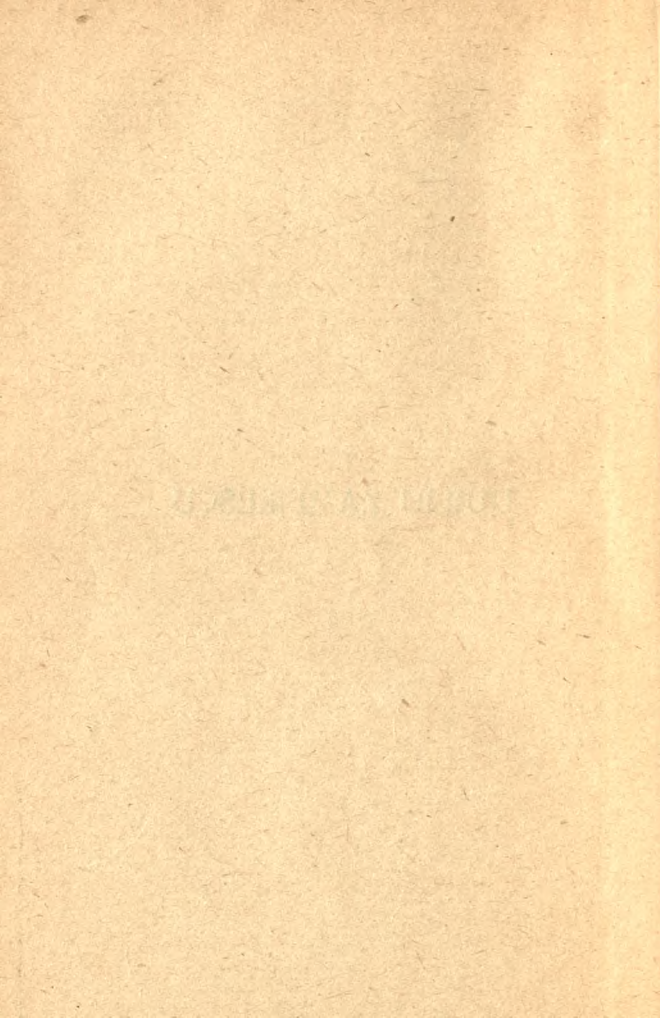
Altceva ar fi însă dacă am cerceta verosimilitatea aducerei lui în scenă — după cum altceva ar fi de ne-am opri asupra atâtor coincidențe nefirești, atâtor sfori dramatice și monoloage supărătoare ce se împletește în țesătura celor două mici acte ale *Năpastei*...

* * *

Năpasta are, firește, frumuseți literare: e scrisă de Caragiale. Nu despre ele e însă vorba. Am voit să arăt numai că figura cea mai însemnată, Anca, nu are nici realitate sufletească și nici nu e teatrală. Dealminteri, întreaga piesă e luată din lumea țărănească, pe care Caragiale n'a cunoscut-o în deajuns.

DUILIU ZAMFIRESCU

DUILIU ZAMFIRESCU

I. DUILIU ZAMFIRESCU ca romancier: scriitorul și țărănimea; scriitorul și Ardealul (*Viața la țară, Tănase Scatiu, În războiu, Indreptări*).

Doriam de mult să mă opresc asupra activității de romancier a d-lui Duiliu Zamfirescu.

Romanele se succedau însă într'o vastă frescă; îndărăt li se presimțea o intenție hotărâtă. Printre atâți grăbiți se vedea și un artist puțin grăbit; în ogorul strălucitor de scânteierile licuricilor, se desprindea și o lumină mai constantă; jerbie cu jerbie se aduna spre a se concentra într'un puternic focar.

Ciclul Comăneștenilor nu era însă terminat. Li așteptam sfârșitul spre a-l îmbrățișa dintr'o ochire. Clădită pe încetul, dar pătrunsă de o unitate de concepție, opera d-lui Zamfirescu merita o cercetare de totalitate.

Scriitorul a suferit injustiția soartei. Se cuvine s'o amintim în puține cuvinte.

Incepându-și activitatea acum vre-o douăzeci de ani, el face parte din generația următoare

lui Eminescu, adică din generația lui Caragiale, Delavrancea, Vlahuță și Coșbuc. Pe când aceștia au ajuns repede populari, d. Duiliu Zamfirescu a rămas în umbră. Din cauze diferite, publicul n'a venit spre dânsul.

Mai întâiu, scriitorul nu și-a dat măsura talentului dintr'odată. A avut începuturi nesigure și fără o originalitate precisă. Nimic nu fixează însă mai repede decât originalitatea, chiar când nu se sprijine pe un suport sufletesc mai mare și pe un talent mai robust. *Accentul* personal impresionează întotdeauna. Uneori rămâne numai un accent. E de ajuns : a prins. Captiv încă al unor influențe străine și înainte de a-și fi limpezit personalitatea, d. Zamfirescu a fost întâmpinat apoi de pana incisivă a lui C. Dobrogeanu-Gherea.

Criticul presimțise într'ânsul un temperament diferit de al lui ; presimțise un artist mai fin decât scriitorii din școala *Contemporanului*. Era firesc deci să-l doboare cât se putea încă ; în spiritele multora o umbră de nesiguranță s'a ridicat astfel peste cele dintâi lucrări, de altfel șovăitoare, ale romancierului.

D. Duiliu Zamfirescu a continuat însă mai departe.

A adaos operă lângă operă, dar înăbușit, fără răsunet. Mișcarea dela *Sămănătorul* a trecut apoi peste dânsul, fără cruțare, ca și peste d. I. Al. Brătescu-Voinești sau D. Anghel,

Deși mai rafinat decât toți „sămănătoriștii” mai complex, mai cult, un făuritor mai discret al limbii, un muncitor literar mai conștient în dragostea lui pentru tot ce e românesc, d. Zamfirescu a fost totuși înlăturat. Poporaniștii l’au întâmpinat cu aceeași dușmănie. Fiind o literatură de armonizare socială, literatura lui nu e numai icoana unei singure păture, ci icoana întregului neam românesc.

Scriitorul a zugrăvit și pe țărani cu emoțiune ne-a zugrăvit însă și alte elemente. În mijlocul demagogiei socialiste sau naționaliste, el a continuat să creadă că mai e o pătură conducătoare cinstită, cultă, dotată sufletește; a descoperit că mai există boeri, cu dragoste de pământul strămoșesc, omenoși față de țăran, și cu un însemnat rost în evoluția noastră istorică: în revoluția dela 1848, ca și la Unire, în alegerea lui Vodă-Carol ca și în războiul dela 1877...

Boeri cumsecade? Conducători cinstiți și patrioți?

Cu neputință.

De aici contestația luptătorilor de clasă.

A venit însă timpul să se risipească atmosfera neprielnică din jurul d-lui Zamfirescu.

Opera lui e sănătoasă și imparțială; e pătrunsă de iubire de neam; nu samănă ură între păturile sociale; are aceeași caldă sim-

patie pentru tot ce e bun, jos sau sus ; este, într'un cuvânt, *clasică*.

De vrea să ne cunoască în părțile noastre sănătoase, Ardealul e dator să se îndrepte spre opera d-lui Zamfirescu ; de vrea să se vadă într'o icoană idealizată, să se îndrepte iarăși spre opera scriitorului, care într'un roman a cântat vigoarea și puritatea rasei ardelenene.

Literatura vremurilor din urmă își supraviețuește ; nu-i mai putem tolera materialismul mărginit în lumea instinctelor și nevoilor trupești. Să ne întoarcem la opera d-lui Duiliu Zamfirescu mai idealistă și mai intelectuală.

Viața la țară e un poem al vieții câmpenești. Poporaniștii ar putea fi mulțumiți. Nu sunt totuși, de oarece îi lipsesc scenele de beție și orgiile. Nici un țăran nu-și bate nevasta până la sânge ; nici un preot nu pângărește casele creștinești ; nici un logofăt de moșie nu schingiuește pe săteni.

Și se mai pretinde că scriitorii „poporaniști” cântă și slăvesc țăranimea ! Au slăvit-o, desigur, uneori, în zugrăvirea durerilor ei „în-năbușite”, prin punerea problemei agrare cu o desăvârșită dragoste pentru cei mici, împinsă la d. Goga până la propăvăduirea războiului social, și mai ales prin ura lor îm-

A mai văzut d. Zamfirescu la țară pe tânărul Matei Damian, ce și-a petrecut tinerețea la studii în străinătate. Murindu-i mama, s'a întors la moșie. Dragostea pământului l'a cucerit apoi pe încetul. S'a statornicit deci la țară ca să pună rânduială la treburile păraginite ale casei. Ceiace era firesc să se întâmple se întâmplă... Intre Matei și Sașa începe o dulce legătură de sentimente. Scriitorul ne-o zugrăvește cu poezia nobilă și sfioasă a sufletelor alese ce se cercetează, tăcând, pe îndelete, se apropie spre a se topi apoi pentru totdeauna. Farmecul căsătoriei — atât de rar în literatură — își risipește aroma din aceste pagini simple, caste și idealiste.

A mai văzut d. Zamfirescu și pe țărani, simbolizându-i în neuitatul baci Micu, un suflet pribeag, poetic, credincios stăpânului. În ochii lui își revarsă cerul taina stelelor și poezia imensității albastre.

A mai văzut d. Zamfirescu și lupta aprigă în jurul pământului hrănitor, zugrăvind-ne chiar o răscoală țărănească, nu împotriva cuconului Dinu, a proprietarului de drept, ci împotriva arendașului lacom, a lui Tănase Scațiu, simbolul neomeniei unei clase spoliatoare. Simpatia scriitorului merge, firește, către țărănime.

— Când o operă literară dovedește o dragoste atât de reală pentru viața de țară, pentru

pământul tutelar, când ne zugrăvește alătea suflete cinstite, idealiste, cum poate să nu fie privită ca o operă, nu numai frumoasă ci și sănătoasă și înălțătoare?

Când un scriitor arată atâta iubire pentru țăran, cum poate fi privit ca un dușman al țărânimii? Pentru că nu samănă ura de clasă? Pentru că dă proprietarului ce e al proprietarului și țăranului ce e al țăranului? Ori poate pentru că nu s'a afundat în imoralitatea satelor, ca alți scriitori? că n'a văzut totul prin aburirea rachiului? că n'a cântat bătaia și adulterul, ci ne-a dat numai suflete curate și legături permise?

Și când o operă risipește atâta poezie simplă, un optimism atât de sănătos, atâta dragoste pentru orice valoare etică, fiind mai ales scrisă cu o artă discretă, cu un fin simț al măsurii și al limbii, — cum poate ea să nu fie privită ca o operă clasică și națională?

* * *

Intr'o epocă în care hula scriitorilor se îndreaptă spre proprietari, d. Dului Zamfirescu a zugrăvit, așa dar, cu simpatie o clasă socială, în care sânt multe elemente sănătoase, înzestrate cu însușirile cuvenite conducătorilor; a descoperit o boerime pur românească, stăpânitoare de pământ, cu sentimente naționale, omenoasă... Cu dreptate. Datorim pro-

gresul nostru acestei boerimi mijlocii, pe care o găsim amestecată în toate momentele mari istorice. Boeri au fost autorii constituției din 1822; boeri au fost oamenii conjurației lui Leonte Radu; boeri au fost revoluționarii din 1848 ca și făuritorii *Unirii*; boeri au fost frații Golești, sau un M. Kogălniceanu, un Vasile Alecsandri, un C. Negri, un Alecu Russo... Pentru ce n'ar mai fi rămas nici un urmaș din rasa celor ce au desrobit pe țigani înainte de se fi hotărât derobirea lor legală, din acei ce întemeiau școli lancasteriene pe la sate, ca Dinicu Golescu, din acei ce s'au jertfit pentru țară cu o nobilă dezinteresare, ca neuitatul Costache Negri, sau din acei ce au luptat pentru împrăștierea țăranilor, ca omul actului dela 2 Maiu?

D. Dului Zamfirescu s'a făcut istoriograful urmașilor acestei boerimi mijlocii, cu dragoste de neam de pământ și de țărani. Dacă n'a mai avut prilejul faptelor mari, ea a păstrat totuși însușirile distinctive ale clasei lor. Cei ce ne zugrăvesc boerimea ca putredă, nemiiloasă față de pământ și de iobag, cosmopolită, nu putea însă admite literatura scriitorului, ce ne-a zugrăvit în linii atât de pure și de calde neamul de ispravă al Comăneștenilor, sau ne-a schițat figura bătrânului Dinu Murguleț și a tânărului Matei Damian, rămași în religia țarinii.

Printre asupritorii pământului și a țărăni-
mii există, desigur, și boeri; nu ei sunt însă
simbolul stoarcerii nemiloase. Intre boeri și
țărani s'a așternut un mijlocitor: *arendașul*.
În *Tănase Scatiu*, d. Duiliu Zamfirescu ne
zugrăvește pe adevăratul dușman al țărăni-
mii, pe vechilul înstărit în deajuns pentru a
lua mai întâiu în arendă moșia fostului său
stăpân, storcând'o apoi prin toate mijloacele,
fără milă față de muncitor și de pământ,
mănat numai de dorința de a se îmbogăți
cât mai repede. Odată îmbogățit, își cum-
pără moșia de veci, se aruncă în politică,
impunându-și pretutindeni silnicia și vulga-
ritatea.

Romanul *Tănase Scatiu* nu are, de sigur,
nici poezia, nici farmecul idilic, nici senină-
tatea *Vieții la țară*. Are însă altceva. Prin
mijloace realiste, povestitorul ne-a creat un
tip; vechilul ajuns mare proprietar, deputat
și om cu „influență“, simbolul parvenirii.

Inercarea d-lui Duiliu Zamfirescu nu e,
de altminteri, nouă. A făcut-o și Niculae Fi-
limon în *Ciocoi vechi și noi*, zugrăvindu-ne
ascensiunea unei noi păтури sociale cu însu-
șiri de voință, de viclenie și poate chiar de
activitate, dar fără idealism și cultură etică,
pe ruinile unei alte păтури sociale superioare
dar epuizate. *Tănase Scatiu* e un Dinu Pă-
turică adaptat noilor condiții de viață. Nu

voi povesti amănunțit intriga romanului. Nu voi urmări deci pe Tănase Scatiu în umilele lui începuturi, în chipul cum stoarce rodul pământului și munca plugarului, în împrejurările în care se însoară cu Tincuța, fata lui Dinu Murguleț din Ciulniței, în repede creștere a stării și suprafetei lui; nu-l voi urmări nici în atâtea lucruri mărunte, ce-i pun într'o lumină crudă firea năprasnică, aprigă la câștig și trivială.

Voi aminti totuși de scena dela urmă, în adevăr, *simbolică*.

Intr'o stare de plâns bătrânul Murguleț își duce trista lui viață la ginere-său. E bolnav; nu se poate mișca. În sufletul lui clocotește însă mânia împotriva lui Tănase și dorința de a se întoarce la Ciulniței lui de odinioară, pe care îi ține acum cu sila Scatiu. Prin dibăcie el reușește să fugă. Patru cai sprinteni îl duc la moșie. Țăranii îl primesc cu bucurie ca pe adevăratul lor stăpân. Aflând, Tănase vine ca o vijelie la țară și-l umflă pe bătrân ca să-l ducă din nou la oraș, Prinzând de veste, țăranii se împotrivesc. Scatiu trage cu pușca; se naște o învălmășală, în care Tănase e ucis și zdrobit în picioare. Astfel se încheie romanul cu sfărâmarea simbolică a ciocoiului, a arendașului fără milă și cu apoteoza blândului boer olog iu-

bit de țărani, ce se înstăpânește din nou pe pământul strămoșilor.

* * *

Am amintit partea cuvenită boerimii — și mai ales boerimii mijlocii. — în toate faptele mari ale neamului.

Prin consolidarea Unirii s'a încheiat însă și epoca eroică atât de fertilă în oameni de seamă. Rostul boerimii se reduce. România contemporană a mai văzut totuși și războiul dela 1877. Era deci firesc ca poetul Comăneștenilor să ne arate și partea lor în desăvârșirea acestui act național ; după *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* se impunea în *Războiu...*

În aceste scurte însemnări nu voi intra în observații de amănunt. Voi cerceta numai rolul social și național al operii d-lui Duiliu Zamfirescu. Voi aminti totuși că pentru d-l Duiliu Zamfirescu, ca și pentru întreaga școală naturalistă războiul nu e nici Grivița, nici Rahova, nici Plevna, ci o recunoaștere cu barca pe Dunăre, în timpul nopții, pregătirile de luptă, o mică scenă dintr'un han, cu un ofițer rus, năvălirile hrăpărețe ale Cerchezilor, clipele de ambulanță, — într'un cuvânt scenele mărunte, care, deși intră într'un cadru hotărât și îngust, dau prin îngrămădirea lor

impresia războiului. Inchizând *Război și Pace* a lui Tolstoi, ai viziunea grandioasă a campaniei lui Napoleon în Rusia, ieșită din acumularea unui număr infinit de imponderabile.

Puterea de creație a d-lui Zamfirescu e, firește, limitată; scenele zugrăvite sunt prea răzlețe și puțin epice pentru a condensa icoana războiului nostru. Romanul nu e intitulat însă *Războiul*, ci *In Războiu*. Ne povestește numai întâmplările unor anumiți eroi. Privit astfel, el scapă de obiecțiunea limitării.

Scriitorul vrea anume să ne determine rolul boerimii în timpul războiului și să ne probeze că sentimentul național n'a pierit în urmașii vechei nobilimi. La cea dintâi încăerare Milescu și Mihail Comăneșteanu își simt datoria către țară. Deși ar fi putut rămâne acasă, ei sboară la Dunărea pentru a intra mai repede în luptă.

Povestitorul nu cade în laudă fără măsură, nici în prejudecăți de castă. Eroii lui sunt oameni cu slăbiciuni, negreșit, ușuratici uneori, dar care și-au păstrat virtuțile rasei prin instinct și ideologie conștientă. Se aruncă deci în luptă, nu ca eroii epici, ci ca niște simpli ostași. Simpatia povestitorului îi urmărește, și când mor, simți că au murit fără părere de rău, ca niște oameni ce au înțeles că deasupra lutului nostru pieritor plutește ființa nepieritoare a Patriei.

Lipsit de vigoarea epică necesară, romanul d-lui Zamfirescu rămâne o nobilă și sănătoasă pagină literară.

* * *

D. Duiliu Zamfirescu e privit și ca un dușman al Ardealului.

În romanul *Indreptări* se vede totuși concepția înaltă ce și-a făcut-o despre Românii din Ardeal. E bine deci să o cercetăm.

Locotenentul Alexandru Comăneșteanu, fiul neuitatei Sașa, și nepotul eroului mort la Plevna, e amantul Anei Villara, nevasta Generalului.

Pentru a-l ține pe lângă dânsa, Ana se hotărăște să-l însoare cu Porția Lupu, fiica părintelui Moise Lupu, din Hurești, crescută la Azilul din București, și ocrotită de Ana în amintirea mamei ei, o fostă prietenă de școală. Imoralitatea premisei aruncă o perplexitate morală asupra întregului roman.

Porția nu putea primi o astfel de vânzare. Alexandru Comăneșteanu nu-și putea împinge pasivitatea până aici... Căsătoria a doi oameni din lumi deosebite nu se putea face decât în urma unui conflict sufletesc, peste care scriitorul trece. Ii era, desigur, greu să-l analizeze. Vrednic de neamul lui, Comăneșteanu e frumos la chip și la minte. E un seducător; a moștenit sufletul nobil al Sașei.

895321

Are însă și defectele vieții lipsite de suportul moral: e ușuratec cu femeile și sceptic. Porția, dimpotrivă, e o adevărată dacoromană. E fata părintelui Moise Lupu, omul plin de amintirile vieții dela Roma, plin de încredere în virtuțile rasei. Moise Lupu e impresionant nu numai prin vrednicia lui sufletească, ci și prin felul înțelegător cum judecă progresele realizate peste Carpați în scurta evoluție a unei jumătăți de veac.

Insurându-se, tinerii pleacă în călătorie de nuntă la Roma. Fata lui Moise Lupu își regăsește acolo idealurile. În fiecare piatră, vede o urmă a gloriei străbune.

Dându-și, de altfel, seama că Alexandru n'o iubește, se retrage în sine; nu-l privește decât ca pe un tovarăș de drum; îl numește „domnule”. Situația e echivocă. D. Zamfrescu nu intră însă în mecanismul sufletesc al Porției; ne-o zugrăvește ca pe o ființă eroică hotărâtă să nu ceară nimic vieții. Își înțelege situația fără a i se împotrivi; pășește mândră cu fruntea în sus.

Apropierea tinerilor se face totuși pe încetul, după cum era și firesc. La întoarcere, Porția vrea să-i arate iubitului cucerit frumusețile și durerile Ardealului.

Oprindu-se la Sibiu, se duc la Mitropolit. Venerabilul bătrân îi întâmpină cu vorbe înălțătoare. Pornesc apoi la Săliște.

Partea ultimă a romanului, consacrată aspectelor vieții ardelenе : locului, oamenilor, obiceiurilor, e scrisă cu o bărbătească dragoste pentru această rasă viguroasă ;

„Pe locurile acestea despădurate, scrie d. Zamfirescu, se întindeau altădată codrii întunecați ai băștinașilor, gorunii, platinii și stejarii, din umbra cărora ieșeau triburile vâjnoase ale Costobocilor, ale Carpilor și Teuriștilor, mergând să moară, sub ochii taraboștilor lor, pentru apărarea pământului Daciei pe locurile acestea se izbiseră ei de frontul de granit al legioanei romane, asurzind văzduhul de urlete, de zângănitul lancei, de rânchezatul cailor ; pe aci buciumasă cornul din Sarmisagethuza, deșteptând ecourile Streiului, văile Oltului, umplând cu fiori de ură inimile Dacilor și roșind de sânge apele. Au trecut anii și veacurile, s'au stârpit stejarii, au amuțit cornurile. Dar din plămada sângelui strămoșilor a crescut o rasă nouă, tăcută și răbdătoare, al cărei suflet se înalță sus, în restriște, și se pregătește pentru victorie. Salve ție, viță puternică de pe malurile Tibrului, ce-ai răsărit în huma neagră a Carpaților și ție pământ credincios al Daciei, ce-ai păstrat virtuțile avite, salve“.

Apoi tinerii se duseră la Poiana, trăgând deadreptul la biserică.

Înăuntru 700 de poporani ; bărbații în față,

femeile în fund, iar fetele sus în balconul corului :

„De când era el, Comăneșteanu nu văzuse ceva mai frumos. Ciobanii aceștia adunați, la un loc, păreau senatul roman de pe vremea lui Appius Claudius Caecus gata a respinge propunerile lui Cineas. Voinici, curați, cu brațele rezemate în bătă, cu pletele albe, stau oamenii drepți, ascultând sfânta leturghie. Dela cojoacele înflorate, ce le atârnavau pe umeri, până la opinca puternică, ce se înălța la vârf ca un vas plutitor, totul era nou, alb ca zăpada. De sub mâneca răsfântă a cămășii eșeau brațe vânjoase rotindu-se prin aer cu o mișcare largă și făcând semnul crucii. Se îndoiau trupurile puternice înaintea preoților, cari slujeau cu glas mare, iar gândurile se ridicau către Domnul, într'un singur dor, dorul renașterii în patria comună. Par'că, în adevăr, pe fețele acelea bărbătești sta zugrăvită așteptarea senină a ușurării de jugul străinului, sperarea hotărâtă într'o vreme mai bună, când ciobanii de pe Tibru se vor deștepta pe văile Carpaților în nepoții lor, în adevărații și singurii lor nepoți pe pământ.

Comăneșteanu, mișcat de notele corului și de propriile lui gânduri, își simți pieptul umflându-i-se de emoțiune. Dânsul cu nevastă-sa și cu d-nul Notar stau în stranele de sus,

lângă cântăreții bisericii. El se întoarse către Mia, întrebând-o din ochi ce era steagul românesc ce atârna lângă o icoană. Mia răspunse încet:

— Acolo nu-l poate atinge nimeni.

În adevăr, în mijlocul unui părete alb, deasupra unei icoane de aur, sta înfiptă o bârnă enormă, de care atârna, ca o pânză de catarg, tricolorul românesc. Ce lucru ciudat!... Drapelul țării i-se păru pentru prima oară frumos, frumos și emoționant, simbolizând oarecum patria nevăzută.

Lumina cădea piezișe prin ferestre: fumul de tămâie se înălța în valuri către bolta templului; glasurile corului răsunau pline de armonie, repetând rugăciunea Românului: Doamne, fie-ți milă, ajută-ne și ne mântuește“.

Era cu adevărat un strigăt al sufletului ce pornia din toate piepturile: „Ajută-ne, Doamne“! În gândurile tuturor sta imaginea ideală a unei patrii comune, ce-i ținea drepti, luminându-le viața chinuită, ca o stea purtătoare de vești bune“.

*
* *

E de prisos de a cita mai departe. Rândurile de sus ne arată cu câtă căldură e zugrăvită viața ardeleană și de ce nobil patriotism e însuflețit scriitorul.

Autorul romanului *Indreptări* nu poate fi dușmanului Ardealului, iar cartea în care sunt atâtea pagini entusiaste, înălțătoare, e o carte sănătoasă ca și celelalte ale acestui romancier clasic. *)

*) Articolul fusese destinat unui ziar din Ardeal, dar s'a publicat apoi în *Convorbiri literare*.

II. DUILIU ZAMFIRESCU dramaturg : *Volchița*.

Ieșind dela *Teatrul Național* fui oprit în drum de un trecător. Un om bine închegat, ras, cu ochii luminoși ; părea să fi pășit dincolo de pragul tinereții,

— Nu mă cunoști ?

— Nu.

— Sunt Fingal...

Numele nu-mi spunea nimic.

— Doctorul Fingal, eroul comediei d-lui Duiliu Zamfirescu dela care vii. M'ai uitat !

Il privii. Ochii nu-mi erau împăienjeniți și urechile nu-mi vâjiau. Il vedeam și îl auziam. Era, desigur, doctorul Fingal : un om adevărat și nu o vedenie.

— Aveai și de ce să mă uiți, reluă doctorul. Cum ași fi putut să-ți fixeze amintirea ? Sunt, negreșit, un cuceritor de femei. În jurul meu e o goană nebună. Toate mă vor ; toate așteaptă o sărutare, o strângere sau

numai o vorbă. În ochii mei femeile se adâncesc cu ameteala unei dulci scufundări. Atingând numai umerii doamnei Niemene, am înfiorat-o. Plecând, alta i-a luat locul. Suflete mici unele, dar altele nu. Vochița mă iubește cu toată dragostea ei pătimășe și cinstită de fată urită. Sunt cuceritor. Nu mă mândresc însă fiindcă nici eu nu știu pentru ce. M'ai auzit o seară întreagă. Ți aduci aminte de un singur cuvânt al meu? Nu. Nu exist deci. N'am spirit; n'am istețime; n'am niciuna din acele însușiri de inimă ce pot cuceri. Sentimental nu sunt; poetic, nu. Nici chiar cinic. Sunt un om din mulțime.

De-aș fi măcar frumos! Privește-mă; pleoacă n'am, ochi galeși nu și nici sfârțul îndrăzneț al mustăților. Cu ce-am cucerit totuș atâtea femei?

În romanul *Anna* mă numeam Alexandru Comănășteanu. Nu eram băiat urit, dar n'aveam duh. Eram ca oricine altul. Pentru ce toate femeile, dintre care unele ca Elena de o aleasă plamadă sufletească, se roteau în jurul meu? În ce-mi stă puterea de cucerire? Mă arăt și nările freamătă, ochii se aprind, tâmpilele svâcnesc.

La alți scriitori moderni am numai defecte. Sunt ridicul. Într-o piesă a lui Henry Bataille mă numeam Saint-Vast. Eram o secătură spelcuită, fără pic de duh. Purtam și corset.

Femeile leșinau totuși văzându-mă. În *Le monde où l'on s'ennuie* mă numeam Bélac. Eram oratorul și duhovnicul femeilor. Dar cum vorbeam! Când mă arătam, bărbații se strecurau pe ușe. Femeile mă înconjurau totuși și mă sorbiau. Mă iubiau și mă doriau.

Pentru ce?

E firesc oare să secer atâtea inimi, fără să am vre-o însușire? De unde acest farmec neînțeleș al unei ființe nepoetice? Sunt la mijloc numai niște josnice amănunte? Bine, pentru femeile ușoare. Dar Voichița? Ea nu mă cunoștea altfel. Pentru ce mă iubea totuși cu nestinsul foc cast al fecioriei? Cu inima ei caldă, cu mintea ei isteță putea pătrunde în fundul conștiinții mele. Dacă n'ar fi găsit nimic, nu m'ar fi iubit. E natural să am și eu vre-o calitate.

* * *

N'am fost totdeauna așa...

Generații întregi de scriitori m'au văzut altfel. Nu mă numeam Bélac, Saint-Vast ori doctorul Fingal, ci Don Juan. Da: eu sunt Don Juan. Am avut vremuri de glorie. Eram cavalier, eram mândru, eram întreprinzător. Aruncam scări de mătase, cântam din gitară, îmi zângăneam pintenii pe toate drumurile, prin toate locurile cu femei frumoase, păzite de tutori năprasnici sau de bărbați bă-

trâni. Eram totdeauna gata la o dragoste nouă, cu mâna pe inimă dar și pe spadă... Știam să-mi apăr cinstea... Viața fără onoarea de cavalier nu are nici un preț. Mi-aș fi dat-o ori când pentru un sărut, pentru o mânășe parfumată aruncată pe geam. Am fost groaza bărbaților ; femeile m'au iubit însă. M'au iubit pentru că le-am iubit și eu. Le înșelam pe urmă, aruncându-le în ghiarele desnădejdei ; cât au fost ale mele le-am iubit totuși din tot sufletul. Pentru ele am ucis și am fost de atâtea ori ucis... N'am văzut viața decât prin doi ochi albaștri de femeie iubită. Incolo, nimic. În lumea de apoi nu cred ; mă mulțumesc deci cu ce am pe pământ. Mi-am pus capul pe atâtea sânuri moi și calde ! În goana după un ideal, l'am căutat în atâtea brațe sculpturale ! Nu mi-am ajuns idealul ; călătoria a fost însă frumoasă. Eram cuceritor ca și astăzi, dar mă simțiam mai mândru ca acum ! Știam de ce sunt cuceritor. O datoram sufletului meu nepotolit și învăpăiat, istețimii și frumuseții mele, cultului poetic închinat femeii, cavaleriesimului meu.

Astfel m'au văzut poeții romantici, Byron sau Alfred de Musset : eroic, superb, poetic și întreprinzător. N'am cucerit o femeie numai cu sfârcurile mustăților ci și cu avântul sufletului. Când mă numeam Christian, n'am putut cuceri pe Roxanne numai prin

frumusețea apolonică a trupului. Mi-a trebuit spiritul lui Cyrano, dragostea lui sonoră și melancolică, pentru a ajunge până la inima iubitei mele...

*
**

Scriitorii de azi m'au desbrăcat de vestimintele romantice. Nu mai port haine de brocart, nici mantie brodată. N'am spadă la coapsă, nici pană la pălărie. Nu mai sunt eroinic, nici liric; nu mai sunt nici cavaler, nici falnic. Am suferit o cruntă metamorfoză. Din Don Juanul romantic am devenit un pașnic cetățean. Până mai acum câțva timp eram încă tenor de operă; mai târziu m'am prefăcut într'un simplu lăutar. Astăzi sunt doctor sau dentist; mi-e frică să nu ajung chauffeur. Nu sunt nici deștept, nici spiritual; nu știu răsuci un madrigal. Sunt umil și prostuț — și totuși femeile mă cată ca și odinioară. De ce?

Sunt un mare calomniat. Romanticii m'au ridicat prea sus, naturaliștii m'au scoborit prea jos. Din Don Juan am lunecat până la Caliban. Nu-i adevărat. Pentru a cuceri o femeie trebuie aceiași bogăție sufletească ca pentru a săvârși o operă de artă sau o faptă eroică. Dragostea e poezie trăită... Nădăduesc că generațiile viitoare îmi vor reda atributele adevăratului cuceritor de inimi.

II

Mă despărții de doctorul Fingal.

Pe când stam astfel pe gânduri, o femeie mă opri pe loc. Venise grăbită cu obraji îmbujorați, cu ochii tulburi, cu părul răscolit de palele vântului. Glasul i se curmă :

— Unde s'a dus ?

O privii în tăcere.

— V'am văzut de departe, adaose ea.

Nu știam ce să-i răspund.

— Sunt doamna Fingal.

— Voichița ?

— Voichița Fingal.

Mă închinai.

— Știam numai de logodnă. Eram de față când v'ați jurat credință pe scena Teatrului Național. Nu puneam însă temei pe cuvântul doctorului Fingal.

— Și l'a ținut totuși. Port azi numele ce mi părea odinioară frumos ca în Ossian. Doctorul Fingal și cavalerescul rege Fingal, pe a cărui logodnică, Grainnè, o furase rășboinicul fenian Diarmait — ce depărtare ! Multe credinți mi s'au scuturat în două săptămâni.

— Mai bine.

— Te așteptai ?

— Bănuiam. Doctorul Fingal e un cucertor de femei. Menirea lui e de a fi iubit fără

să iubească. Mă mir numai că te-a iubit și el, făgăduindu-ți să te ia de soție. Mă așteptam să se răzgândească. Vei zice poate; și Don Juan s'a convertit. Rămâne însă să știm pentru ce te ia de soție, Nu te sfii; nu mă uit la cocoșe. Ea nu te-ar fi putut împiedica de a avea un suflet mare și generos. Admit dragostea lui Fingal. Țin numai să știu cum s'a produs. Când un om fără suflet simte deodată bătându-i în piept o inimă cinslită, — a suferit o ascensiune morală vrednică de analizat. D. Zamfirescu a eludat-o.

* * *

Voichița tăcu o clipă, îndurerată. Ștergându-și o lacrimă, începu apoi. ;

— Judecând după ce se arată în comedie, ai dreptate; altminteri, nu. Ascensiunea sufletească a lui Fingal nu se vede din cauza scriitorului. În realitate se putea întâmpla. Nu te uita din nou la spatele meu. Sunt cocoșată. Am însă suflet.

O privii cu ochi cercetători și neîncredători. Ea mă înțelese :

— Ți-am citit în privire. Ai vrea să-mi spui: Voichițo, de unde știi că ai suflet? Îți voi răspunde: de nu l'ași fi avut n'ași fi putut cuceri pe Fingal. Imi vei zice: îl ai, dar nu se vede. Pentru d. Zamfirescu nu sunt,

în adevăr, decât o biată fată cocoșată ce se ține de capul unui doctor, pe jumătate crai și pe jumătate șarlatan. Atât și nimic mai mult. Rostesc oare vreo vorbă, care să-mi traducă înălțimea sufletească, puterea de jertfă și de uitare de sine, devotamentul desăvârșit? Nici una. Mă preocupă numai cocoșa. Ah, de n'aș fi cocoșată! Ah, de aș fi frumoasă! Mă tăvălesc pe jos; îmi turtesc cocoșa, ridic greutăți; întrebuițez tot felul de aparate de gimnastică pentru a-mi grăbi circulația sângelui. Mă ridic, mă pipăi, mă uit în oglindă citesc cărți de medicină, îmi fac haine meșteșugite. Nu văd decât cocoșa. O piramidă într'un deșert: cocoșa pretutindeni. Ași vrea să fiu frumoasă: e firesc. Indărătul acestei dorințe firești nu arăt însă un suflet plin, exaltat, învăpăiat de dragoste. Iubesc, dar nu-mi arăt iubirea decât printr'o cicăleală de femece geloasă. Intru și ies, urmărind mișcările doctorului; sunt nesuferită, certăreață; el rece și nepăsător, Ascult pe la uși, și mă uit cu ochii lacomi la dânsul. Ce deosebire e între mine și femeile ușoare printre care trăesc? Nici una. Prin ce l'am cucerit atunci pe Fingal? Nu prin cocoșă. Din mine d. Zamfirescu n'a văzut decât spatele și efectele ce se pot scoate dintr'o infirmitate. Și Cyrano avea nasul mare; l-a mântuit însă sufletul. Pe mine nu mă mântue decât bunăvoința

scriitorului ce-mi aruncă în brațe pe doctorul visurilor mele. De altfel, sunt și eu ca și ceilalți eroi și eroine : o biată umbră fără viață adevărată. Imi port cocoșa în lungul celor trei acte, în care nu e nici un element real.

Voichița tăcu. Un tremur de îngrijorare trecu prin frumoșii ei ochi. Apoi zise :

— S'a întâmplat ce trebuia să se întâmple. Măritată abia de două săptămâni, Ossianicul meu Fingal mă înșeală cu doamna Niemene. S'a dus la ea. Mă duc și eu. Nu uita să citești mâine ziarele...“

Și, fără să-și mai ia rămas bun, Voichița porni ca o suflare de vânt.

III. DUILIU ZAMFIRESCU poet: *Pe Marea Neagră.*

Critica literară nu ne mai poate mulțumi. Dincolo de cuvântul scris și îngrădit în sunetele lui hotărîte, se deșteaptă adâncele ecouri ale sufletului; dincolo de imaginea limitată se deschid largele perspective ale unui orizont îndepărtat. Dela o vârstă oarecare, trăim mai mult din rezonanțele inimii și cugetului nostru. În fața paginii tipărite, se trezește foșnetul conștiinții noastre. Ar fi o hipocrizie să spunem că nu-l ascultăm cu mai multă plăcere. Dinaintea cărții deschise stăm astfel visători. Întregim scrisul cu propriul nostru vis. Prelungim creațiunea prin marele mister al creațiunii personale. O carte e cu atât mai bună cu cât ne cade mai ades din mână: în țesătura ei împletim și firul emoției ce ne răscolește apele sufletului și tumultul simțurilor deșteptate.

Bucuros mi-am găsit deci vechea mea emoție în fața noilor poezii ale celui mai clasic dintre scriitorii noștri contemporani *). Poezii de dragoste. Dragoste de crepuscul. E mai tare dragostea decât noi. Trebuie s'o știm însă înfrâna și domina. În loc să ne împingă și să ne prevale în desnădejdea simțurilor, trebuie s'o transformăm într'un principiu armonios. În artă d. Duiliu Zamfirescu a avut totdeauna taina gesturilor armonioase. Din această dragoste târzie, a știut scoate numai euritmie. Nu simți furtuna. Simți numai melancolia amurgului. Melancolia este poezia însăși. În cei ce urmăresc în viață frumusețea ritmului sufletesc, dragostea crepusculară a acestor poezii trezește o adâncă rezonanță.

* * *

Prin tumultul imaginilor ce se desprind la rând dintre paginile cărții, nu știu de ce se desface de odată și imaginea unui tânăr... Spre seară. Pe geamurile deschise pătrunde mireasma Cișmigiului. Din aromeala amurgului, tânărul se întrupează. Un efeb de o frumusețe echilibrată. Cunoaște farmecul euritmiei și al glasului grav și vibrant. Vine de departe. Vine din antichitatea elenică. E

*) *Pe Marea Neagră*, poezii.

poate unul din discipolii lui Socrat. Pasul lui s'a îngemănat adesea cu pasul maestrului de sub laurii țărnelui însoțit al Ili-sului. Glasul lui răsună limpede, peste veacuri, în liniștea crepusculară, în care parcă ai putea topi tot universul într'o singură mărgea, și prinde nemărginirea timpurilor trecute în mărginirea unei singure clipe. Intind urechea și aud zvonul veacurilor din urmă, aud limpede glasul antichității elenice :

— Pe Eros l'am cunoscut și noi : tiranul zeilor și al oamenilor, după cum spunea bătrânul poet epic. L'am cunoscut însă altfel. Nu vorbesc de furia amoroasă a Fedrei sau de dezastrele Atrizilor. Vorbesc de înfățișarea morală a unei rase și a unei epoci ce se desprinde cu eliminarea notelor discordante. Iubirea noastră era mai sănătoasă. Era mai aproape de natură : mai mult amor și mai puțină dragoste. Amorul e o funcție firească a organismului. E o trebuință a mușchilor noștri ; răspunzând unei nevoi reale, e un joc estetic și moral. Nimic din ce răspunde finalității naturii nu poate fi imoral. Peste acest amor fizic s'a altoit însă și dragostea. Nu vorbesc de substratul sentimental al actului fizic, care e necesar. Scopurile naturii se împlinesc mai bine pe căile ispitei și ale poeziei. Vorbesc numai de completa spiritualizare a dragostei ; refugiul ac-

tului fizic în neantul sentimentului; tirania inimii care bate în vid. O astfel de dragoste e o nevroză; e dragostea vremilor de acum. A iubi o femeie și a-ți spiritualiza dragostea în mii de nevoi sufletești, de subtilizări și de nuanțe; a acoperi jocul firesc al naturii într'o atmosferă de pasiune cerebrală, a prelungi instinctul natural al posesiunii printr'un instinct de dominație și absorbire totală a sufletului, înseamnă a împinge la o rafinare care discumpănește echilibrul omului. Actul e act și are nevoie de poezie. Nu trebuie însă să amestecăm în jocul lui toate resursele noastre sufletești; într'o măsură oarecare, se cuvine să despărțim trupul de suflet. Prin tirania cărnei, sufletul își pierde echilibrul forțelor. Amorul nu trebuie să copleșească libertatea spiritului. Altfel, devine o tragică nevroză ce te depărtează de izvoarele vieții și te aruncă în obsesia chinuitoare a gândurilor tentaculare. A iubi o femeie, a te lăsa dominat de gândul ei exclusiv, de gesturile, de vorbele, de întreaga ei atmosferă fizică și morală — e o adevărată crimă împotriva ta însuși și a naturii. E prin urmare imoral. Un îndrăgostit e o fiară ce se retrage în fundul peșterii pentru a-și linge sângele rănilor. E un om ce simte totală inapetență a vieții, ce-și nimicește sursele oricărei activități binefăcătoare. O astfel de dragoste este

anti-socială. Ea ne poartă pe drumurile morții. Sinuciderea pândește la o răspântie ; crima pasională la o alta. Și totul pentru o femeie sau pentru un bărbat — când sunt atâtea femei și atâția bărbați ! E monstruos. Să distrugi o viață pentru obsesia nesănătoasă a unei alte ființe, pe care n'o posezi, sau în posesia căreia nu găsești infinitul, pe care cu toții îl căutăm fără să-l găsim — e o nebunie. Toate timpurile au cunoscut-o. S'a răspândit și mai mult în această epocă de nevroză. Trebuie să vă împotriviți ; să înviați amorul și să ucideți dragostea. Înăbușiți mai bine sentimentul, decât să înăbușiți energiile activității. În amor găsiți o expresie mai logică, mai estetică și mai morală a ființei decât în dragostea imorală și inestetică. Lumea nouă așteaptă o primenire în sensul frumuseții fizice și a sănătății spirituale, nedând amorului decât importanța unui act firesc, în care nu trebuie să naufragieze celelalte energii sufletești.

* * *

Tânărul tăcu. Mărgeaua universului se umflă din nou, îndepărtând zărilor ; timpul, strâns o clipă în el, se afundă din nou în noaptea veacurilor. Glasul antichității se stinse. Mireasma parcului înflorit plutia tot mai puternică, răspândindu-și efluviile voluptății.

Tăcerea fu scurtă. Un fâșăit lung de foi ; apoi un vaer, un geamăt ieșia parcă din polițele de palisandru ale odăei... Murmur nedeslușit la început ; plânset susținut pe urmă... Plângeau sufletele poeților rânduți în rafturi. Glasurile dolente ale cocoarelor lui Dante ce se pierd în zarea depărtată ; glasurile lui Catul, lui Leopardi, lui Musset și al lui Eminescu, topite acum într'o armonie gravă :

— „Dar noi ? Pe noi de ce ne-ai uitat ? Am iubit. Iubirea noastră a fost dragoste și nu amor. Versurile noastre n'au ieșit din îndestularea simțurilor ci din suferința obsesiei. O numești nevroza contemporană. Poate. Au cunoscut-o însă poeții tuturor veacurilor ; nu e o boală nouă. E o nobilă și veche suferință. Și nu e o suferință stearpă ; ea a produs cele mai frumoase opere de artă ale omenirii. Nu e nici imorală ; nu poate fi imoral ceea ce generează frumosul...

Am iubit, am suferit și ne-am cântat suferința. Nu ne pare rău. Din sfâșierea inimii a ieșit miracolul artei. Că ne-am surpat propria noastră viață — ce însemnătate ! N'am murit întregi. Pe urma milioanei de îndestulați ai amorului n'a rămas nimic. După noi au rămas strigătele noastre nemuritoare care vă zguduie încă, trăind în mi-

lioane de conștiințe tinere ce sufăr din suferințele noastre, înnobilându-și sufletele. Suferința înobilează sufletul. Ea răscum-pără păcatul și tina. Plăcerea e sterilă și imorală. După îndestularea iubirii, omul nu simte decât tristețea opacă și silnică a celui ce-și murdărește idealul în noroi. Un astfel de om nu va crea nimic. Va ține numai so-cotelile mărunte ale vieții. Se va gândi la traiul bun și la continuarea speței... Speța noastră nu sunt copiii plăcerii ci ai sufe-rinții, lamentul de dragoste al simfoniilor lui Beethoven, disperarea lui Leopardi și strigătul nemuritor al lui Musset. Antichita-tea a cunoscut și ea spiritualizarea dragos-tei. Mai puțin decât noi. E câștigul vremu-rilor moderne. Artă noastră e însuflețită de un patetic, pe care arta elenică nu l'a cu-noscut. Să ne închinăm în fața marelui mis-ter al dragostei, ce purifică sufletele, făcân-du-le să rodească în suprema floare a artei spiritualizate“.

* * *

Iarăși tăcere lungă și totală... Reculegere a minții, ce stă să se cumpănească între cele două concepții și glasuri a două timpuri deosebite.

În artă, da. Spiritualizarea până la ex-trem e nobilă și rodnică. E deci morală și

estetică. E un factor generator de frumos. Operele de artă sunt lacrămile sufletului ieșit din suferință. Dragostea a

Câți sunt însă artiștii mari ai lumii? Puțini. Câțiva din fiecare generație. Cealaltă omenire muncitoare în toate domeniile practice, cealaltă omenire care se străduiește chiar și în domeniul speculației intelectuale, n'are nevoie de nevroza dragostei spiritualizate. Dimpotrivă, trebuie să se ferească de ea ca de un dușman al oricărei activități binefăcătoare. Dragostea e asasinul energiilor sufletești îndreptate spre realizare. Fiind steampă și chiar protivnică acțiunii, ea este și imorală și inestetică. Trebuie s'o alungăm sau s'o evităm ca pe un dușman primejdios. S'o lăsăm să se adăpostească numai în sufletul artiștilor, care o prelucrează în forme nepieritoare...

* * *

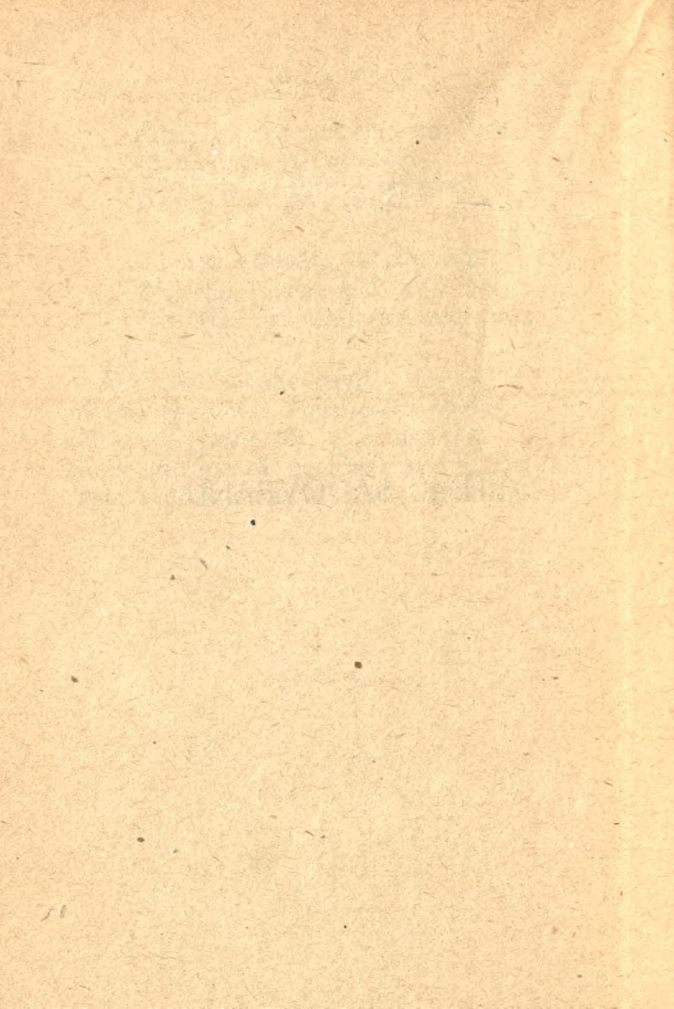
În acest amurg melancolic de Iunie, ochii mi-au căzut din nou pe cartea deschisă a d-lui Duiliu Zamfirescu. O uitasem... Versuri de dragoste... Dragoste de crepuscul... Nu versuri însă de nevroză... O arătare tânără și frumoasă... O clipă de primăvară și de iubire... Apoi :

*Când vestea a venit pe vânt,
În primăvara viitoare,
Și roză și pîrdi^{din} pămînt*

*Te-am așteptat, — dar n'ai venit,
Nu, n'ai venit, n'ai mai venit.
(Un trandafir s'a scuturat)*

Atât. Melancolie legată de nălucele frumoase ce pier... Melancolie poetică și grațioasă. Și peste tot, apoi suflarea antichității, ce înfrânează pasiunea și o toarnă în formele senine ale unei arte pururi tinere.

MIHAIL SADOVEANU

MIHAIL SADOVEANU

I. *Faza întâia* : Romantismul eroic. II. *Faza a doua a naturalismului* : Urmele romantismului. III. Poezia naturii. IV. Duiosia. V. Materialul povestirilor. VI. Floare ofilită. VII. Povestiri din război. VIII. D. Sadoveanu zăgrăvit de el însuși.

FAZA ÎNTÂIA: Romantismul eroic.

Lumea *Povestirilor* d-lui Sadoveanu e lumea boerilor moldoveni, stângaci în haine și obiceiuri, dar cu sentimente curate și a voinicilor „cu flinta în spate și cu un cuțit de un cot ici, la chimir“. Pradă la drumul mare, deși nu fac nici un rău nevoiașilor. Între aceste figuri se ivesc ca pete de lumină jupânele frumoase. Atât de frumoase încât și țigani din curte le îndrăgesc, cântându-le pe strune. Este deci o lume romantică.

* * *

Câteva exemple.

Acțiunea *Răzbunării lui Nour* se petrece pe timpul lui Bogdan Incrucișatul, în mijlocul luptelor dintre Poloni și Moldoveni,

Bătrânul Pavel Nour avusese un fiu, pe care-l ucisese Polonii într'o luptă. Deși firos, își iubiă fiul cu patimă. Nevasta acestuia născu un băiat postum. Bătrânul îl creșcu cu mare îngrijire, cu toate că damblaua îl țin-tuise în fotoliu.

După douăzeci de ani, Pavel grăi astfel nepotului :

— „Băete, peste patru zile se împlinesc „douăzeci de ani de când Leșii au omorât „pe tatăl tău... Douăzeci de ani eu te-am „creșcut și te-am pregătit pentru ceasul cel „mare. Două zeci de ani m'a ținut Domnul „și dacă oiu vedeà cerul umplându-se de foc „la miază noapte, atuncea pot să mă duc, „mă iartă Dumnezeu. Până atunci, nu !“

Alexandru plecă la luptă. Când orizonul Bucovinei începù să se înroșească spre nord : „bătrânul fu găsit țeapăn în jâlțul lui cu fața „aspră, încruntată și cu ochii de sticlă fio- „roși, ațintiți spre miază noapte“.

Iată sufletul omului. Pe stepele Donului se numiă *Tarass Bulba*.

Un Pavel Nour nu mai e cu puțință.

În trecerea timpului sentimentele se prefac și se îmblânzesc. Nour e din plămadă ciclo-pilor, monștrilor și eroilor. Răzbunarea lui are vigoarea sentimentelor primare și tenace. Douăzeci de ani nu ajung s'o macine. Un astfel de erou trebuiă așezat în perspectiva

timpului. Număi prin prisma lui măritoare putem admite ca un tată să nu vadă în fiu decât un braț pentru moșie și în nepot un răsbunător al fiului ucis, al lanurilor călcate, al pădurilor arse și al cirezilor mistuite.

Din acelaș metal sufletesc e și *Ivanciu Leul*.

Un suflet de erou. De mic fuge de acasă, colindând lumea largă. Tatăl moare de supărare. Pe vremea invaziei rusești în Iași, Ivanciu apare ca ofițer rus. Sare cu roibul poarta casei părintești, își sărută mama și se face nevăzut. De supărare, mama îi moare. În timpul revoluției dela 1848, îl găsim la București. Ii miroșise a praf de pușcă. Cerbicia lui e însă încătușată de Elvira — nume predestinat. Nu-i o iubire, ci o patimă deslănțuită. La moartea Elvirei, se stinge și Ivanciu în cele mai cumplite chinuri sufletești — „*șoptind numele celei duse*“.

Ivanciu e un Pavel Nour, răsărit trei veacuri mai târziu. Iubirea înlocuește răsbunarea. Sunt supraoameni; sentimentele lor sunt forțe neînfrânte.

Ca și *Nour*, e un erou romantic prin psihologia lui redusă. E un impulsiv. Un anumit sentiment îi copleșește întreaga activitate sutletească.

Un erou romantic e și *Cosma Răcoare*, — un haiduc generos ce vâra groază în Greci

și răsbună poporul de jos. Mai are și iarba fiarelor.

Se învoește să răpească pe cucoana Sultana dela Frasini pentru cuconul Nicola. Sultana e și ea o eroină romantică, mânuind cu îndemânare iataganul. Ar fi căzut totuși în mânele Grecului, de n'ar fi lunecat voluptoasă la sânul voinicului, șoptindu-i cu glas dulce:

— Nu mă duce altuia...

Și în psihologia iubirei găsim același romantism.

Iubirea e o putere covârșitoare ce se abate peste oameni scoțându-i din făgașul obișnuit; o putere mistică, la care participă natura întreagă.

Sălbaticul Ivanciu e îmblânzit de Elvira. Iubirea lor e o forță uriașă a naturei:

„Se iubiau cu *sălbătăcia* unor nebuni...

„Câteodată brațele lui putea nice o co-

„prindeau, o *strângeau*, o *innăbușeau*,

„o *sdrobeau*. Ea *gemea* de durere...”

Contrariată, aduce sânge; îndestulată, e pătimașă. Numai moartea o poate potoli.

Când Elvira moare „într'o primăvară rece” Ivanciu moare și el. Un călugăr romantic, rătăcit pe la han, îi stă la căpătâi.

Romantic e și *Cântecul de dragoste-*

Frumoasa Ana, pe care bărbatul o cam

uită, insuflă o dragoste înfocată... țiganului Ilie, un minunat artist. Sosirea la timp a boerului aruncă o pată de sânge peste un început de idilă.

Prin temperament, d. Sadoveanu este deci un romantic eroic. Romantismul este însă o formă de artă națională. De aici și caracterul național al acestor *Povestiri*, scoase din istoria sau legenda neamului, cu războinici oțeliți, haiduci sentimentali, țigani poetici și pribegi enigmatice.

II. FAZA A DOUA a naturalismului: *Urmele romantismului.*

Cu *Crâșma lui Moș Precu*, cu *Dureri înăbușite*, și cu *Povestiri din război*, d. Sadoveanu și-a schimbat direcția, îndreptându-se spre o artă mai simplă și mai realistă.

Nu s'a desfăcut totuși deodată de romantismul primelor povestiri. Mai găsim și acum urme și procedee romantice.

Un fel acoperit de a povesti, cu contururi șterse și cu sfârșituri ce se pierd într'o umbră nelămurită ne strămută într'un vag ce dă aripi gândului. Taina ispitește și farmecă.

Intrebuițând acest gen străveziu în pri-

mul volum (*Un țipet, Cei trei*, etc.), d. Sadoveanu l-a păstrat și în celelalte volume: slabă legătură între romantismul eroic al începutului și realismul volumului din urmă.

* * *

Petrea Străinul din *Dureri innăbușite* a fost găsit într'o noapte vioroasă de iarnă. Nu vrea să spună nici cine e, nici de unde e. E mort de foame. Din când în când scoate câte o vorbă:

— Vin din lumea lui Dumnezeu! N'am sat, casă, n'am pe nimeni...

Sau:

— „De trei zile umblu ca un câine, nemâncat... Mult m'au bătut și spulberat vânturile!“

Popa Miron îl primește în casă. Străinul fusese odată flăcău în sat. Se logodise cu Irina, nevasta de acum a popii.

Luat la oaste, lunecase pe povârnișul vițliului și al crimei. După 20 de ani de ocnă ajunsese acum necunoscut, în casa fostei lui logodnice.

Irina este o eroină romantică. În ea sentimentul *nu piere*. După atâți ani de căsnicie fericită, se mai gândește la fostul logodnic. Se grăbește s'o spună primului venit — lui Petrea Străinul:

„Ochii lui Petrea se umplură de foc. În

sufletul fii, gemând, mărturisirea, *vorba mare*, născu, isvorî prin ochii înfrigați; buzele tremurată, purtate de un freamăt dureros — dar vorba rămase în adâncuri, se stinse“.

Misterul necunoscutului, poezia iubirii ce nu piere, sunt întrebuințate de povestitor — ca procedee romantice.

De aceeaș natură sunt și sfârșiturile, ce nu sunt sfârșituri, ci numai niște momente din desfășurarea unei drame.

De pildă în *Dușmanii*.

Prinzându-l cu nevastă-sa, Gheorghe bate pe Tudor. Tudor are însă ceva *demonic*.

Apare și dispăre în preajma rivalului. În noaptea de Crăciun, pe când Gheorghe se întorcea cu carul dela târg, Tudor îl atacă. Gheorghe îl înșfacă însă, îl trage în car, îi răstignește brațele în lături și-i pune un genunchiu pe piept. Încăerați astfel se coboară pe costișe, în car, în timp ce clopotele satului trezesc mila și evlavie în sufletul lui Gheorghe. Iși face acum cruce.

Atât. Sfârșitul dramei e bănuț. Nu e spus.

Un bătrân își îngroapă feciorul și nora. Se bucură căci a scăpat de nepăsarea, cu care îl chinușeră atâția ani. O singură mărturie a trecutului a mai rămas: un nepoțel. Bătrânul îl urăște. Stând însă într'o seară la fereastră, gândurile îl copleșesc. Un caval și

o doină cântată de soldați îl fac să-și amintească de trecut, de puținul ce i-a mai rămas de trăit și de veșnica înnoire a vieții. O duiosie îl cuprinde. Iată-l acum pe bătrân, jucându-se cu pletele bălaie ale copilului adormit (*Două vieți*).

În astfel de povestiri d. Sadoveanu nu analizează sufletul însuși, ci numai unele momente trecătoare. Le surprinde, și le zugrăvește cu o mână discretă.

* * *

Prin unele figuri, nedesbrăcate încă de pozoarele imaginației; prin unele subiecte cu oarecare situații prea colorate (*Ruini, Moș Simion*), prin felul învăluit și neterminat de a povesti, prin momentele trecătoare și fine pe care le prinde, d. Sadoveanu ne mai amintește încă romantismul începutului. Trecând peste ele, d. Sadoveanu s'a îndrumat spre povestirea realistă.

III. FAZA A DOUA: D. Sadoveanu poet al naturii.

Chiar în primul volum de *Povestiri* se găseau totuși câteva nuvele cu însușiri de observație a naturii.

Ca și Théophile Gautier ce-și recunoștea meritul de a *vedea*, într'o lume ce vede

puțin, d. Sadoveanu e cel mai vizual dintre scriitorii noștri.

Nu-l impresionează raporturile abstracte dintre lucruri, nici lumina lor morală, ci numai aspectul lor exterior. Formele și culorile. De le-ar zugrăvi însă în obiectivitatea lor rece, ar fi un pictor literar.

Lucrurile plastice nu pot fi reproduse prin elementele imateriale ale cuvintelor; lucrurile abstracte nu se pot fixa printr'un material plastic. Fiecare artă are mijloace proprii de realizare.

Din obiectivă, natura devine subiectivă în poezie. E cu atât mai interesantă, cu cât coeficientul poetului e mai mare.

În opera d-lui Sadoveanu natura are o largă parte activă.

Apusurile de soare, zorile, liniștea nopților de vară, frumusețile câmpiilor acoperite cu aurul semănăturilor, poezia apelor — trec prin povestirile lui, îndelung și neîncetat.

Uneori culorile se întipăresc atât de viu în retină, încât devin obositoare:

„Când ajunge la jumătatea drumului, la fântâna cu cumpăna *vânăta*, se desbracă ca toată lumea, de bluza *albastră*. Podul *alb* de rețele de fier taie cu o pată *luminoasă* zarea *verde*. În curând se arată și podul de lemn cu șăicele *negre*, și nisipul

„alburii și apele verzii, curgând liniștite
„în lumina scăzută“. (Ion Ursu).

După d. N. Gane, cântărețul acelorași locuri cu Brădățelul și Toancele lor, după Odobescu, ce a descris orizonturile îndepărtate ale Bărăganului, povestitorii se îndreaptă tot mai mult spre podoabele pământului nostru.

Cu d. Sandu au intrat în literatură câmpia Brăilei, Dunărea cu mlaștinele ei și cu o viață atât de curioasă.

D. Sadoveanu e poetul Moldovei de Sus cu șesul Siretului, cu micile dealuri din jurul Fălțicenilor sau a Pașcanilor, cu satele revărsate și cu drumurile prăfuite.

Voind să cioplească o grindă, spunea Emerson, lemnarul n'o pune deasupra capului, ci o așează sub picioare, pe pământ. Cioplirea nu se face deci prin simpla lui muncă musculară, ci și prin ajutorul gravitației universale și a pământului întreg, ce înmulțesc mișcarea mușchilor lui. Tot astfel și artistul, Valoarea unei opere trebuie crescută prin cooperarea întregii naturi.

La nici unul dintre povestitorii mai tineri natura nu cooperează mai mult ca la d. Sadoveanu.

Legătura între natură și sufletele ome-

nești și condiționarea lor reciprocă, sunt însă câștigul cel mai serios al romantismului în evoluția literaturii universale.

IV. FAZA A DOUA: Duișoșia d-lui Sadoveanu

Plecând dela povestiri eroice, scriitorul a ajuns la povestiri de observație directă. Cu tot cadrul lor realist, ele sunt însă colorate printr'o atitudine anumită.

Nu e naturalismul impasibil al lui Flaubert.

„Imi iubesc nepoata, scria el, ca și cum „ar fi fica mea... Aș prefera însă să fiu jupoiat „de viu, decât să *exploatez aceasta în stil*. „Nu vreau să privesc arta ca un rezervoriu „al pasiunii... Nu, nu, poezia nu trebuie să fie „*spuma inimii*...”

„Pasiunea nu face versurile, și cu cât vei fi „mai personal, cu atât vei fi mai slab“...

Nu un astfel de scriitor impersonal e d. Sadoveanu. Dimpotrivă, el împrăștie asupra lucrurilor și oamenilor o lumină personală.

Zugrăvind situații triste, le însoțește de un strigăt al inimii. Peste cei obidiți, picură o lacrimă de milă.

Naturalist prin subiecte și prin observație d. Sadoveanu se apropie deci prin milă și duișoșie de forma specifică a naturalismului rusesc.

impasibilitate
Sadoveanu

Atitudinea lui față de eroi e aceea a unui observator duios. Intre artist și operă se stabilește o legătură de simpatie omenească.

„Cinste și respect perfecției divine a formei „spune George Eliot 1). S'o căutăm *de cât e* „cu puțință în grădinile noastre, în casele noastre, la fete și la femei. Dar să știm iubi și „cealaltă frumusețe, care nu stă în tainele porției, ci în acele ale unei adânci *simpatii* „omenești...”

O astfel de simpatie circulă în opera d-lui Sadoveanu.

În *Ion Ursu* ni se povestește degradarea unui țăran ajuns lucrător într'o fabrică. Incetul cu încetul uită de ai săi, de femeie și de copilași. Într'un târziu, când se întoarce, își găsește nevasta trăind cu preotul satului. Liniștit revine la fabrică și la cârciumă.

Ion Ursu e zugrăvit totuși cu sentimentul compătimiri. Degradarea e urmarea fatală a mediului. Sufletește rămâne curat; vina e a beției.

Simpatia pentru oameni și suferințele lor, ajunge uneori la intervenția directă și lirică a povestitorului :

„Ioane, Ioane! îi strigă scriitorul lui Ion „Ursu, tare mi te-ai stricat! Și ochii tăi stau „prăbușiți în cearcăne vinete, ca și ochii lui

1) Adam Bede (c. II).

„Hleba și obrazul ți-e umflat și ars, și pielea
 „din jurul ochilor boțită, și barba ta e sălbatică
 „și încâlcită și buzele moi, umede și prostite
 „ca buzele uni cal bătrân ! Rău te-au mâncat
 „și te-au zdrobit străinii, frate Ioane, căci
 „ai uitat de pământul bătrânesc și ai intrat
 „până în gât în ticăloșie !“

În *Călărașul* ne descrie moartea unui biet călăraș. Alături pe câmp, zac alți doi roșiori. Amândoi sunt băieți de oameni bogați. Despre moartea lor vor vorbi ziarele și lumea întreagă cu vorbe de laudă. Numai de bietul călăraș nu va pomeni nimeni, pentru că este un fiu obscur de țăran. Simpatia pentru călăraș merge iarăși până la interlocuție :

— „Se va vorbi mult despre acești *ade-vărați eroi*, — numai pe tine, călărețule „necunoscut nu te vor lauda prin gazete ca „pe un mare viteaz.

„Tu n'ai lăsat averi și bunuri, tu ai fost „sărac și umilit și nu te-a chemat decât Va- „sile al lui Tudor...“

V. FAZA A DOUA: *Materialul* *povestirilor.*

Pogorându-se prea mult în prostia omenească naturalismul duce la un fel de nihilism intelectual ; pogorându-se prea adânc în mizeriile vieții, duce la un fel de *pesimism*.

Mărginindu-și până acum observația la viața satelor și a mahalalei — d. Sadoveanu a fost împins spre un astfel de pesimism.

Rămâne să reconstituim lumea operei lui cu atmosfera și cu figurile ei mai caracteristice, spre a o aprecia mai bine, fixându-i valoarea reprezentativă.

* * *

Pulsul vieții satului bate în *cârciumă*; al orașelor mici în *cafenea*. În chip logic, cârciuma se ridică la un fel de valoare simbolică în *Crâșma lui Moș Precu*.

Pe planul întâiu al interesului pășește deci viața de cârciumă; beția și dramele ei intime.

O încercare mai sistematică avem în nuvela *Ion Ursu*.

Mizeria din sat îl duce pe Ursu la fabrică. Viața îl acopere sub apele ei tulburi. Nu e mai bun sau mai rău decât ceilalți lucrători. Ursu are însă acasă o femeie cuminte și copii. Intorcându-se pentru câțva timp, face chefuri și își bate nevasta.

— „S'a repezit la femeie, a apucat-o de cap „și a început a o târâ prin casă și a o izbi „cu pumnii în cap. Domnica se sbăteà, râcnind ca în gura morții, se svârcoleà, cereà „iertare“.

Revenit la fabrică, Ion începù viața de orgii. Intorcându-se a doua oară în sat, femeia trăia

cu popa. Altminteri, ar fi trebuit să piară de foame. Drama e strictul determinism al alcoolismului. Motivul revine stăruitor cu cele trei urmări firești: bătaia, adulterul și moartea.

După o viață de beții și de bătaii cu moș Irimia, mătușa Mărioara fuge în lume cu primul venit (*Ruini*). În *Crâșma lui Moș Precu* găsim sub o formă sintetică dramele alcoolismului.

Răduțu, păzitorul Halmului, e și el o victimă a beției. Intorcându-se acasă, își bate și dânsul nevasta:

„Mai întâi o plesni peste obraz cu pumnul, apoi o apucă de păr, trase și-i desfăcù
„cozile. Femeia țipă odată ascuțit și prinse
„a se sbate, trăgându-se spre patul din fund,
„unde era grămădit așternutul și albiă pânza
„care acopereă culmea. Dar Răduțu n'o slăbi.
„O trânti jos lângă pat și prinse a-i trage
„cu pumnul izbituri surde, care vuiiau înă-
„bușit, pälind în plin. Apoi, suduind cumplit,
„o frământă cu picioarele încălțate cu ciubote
„și femeia țipă și gemeă grămădită asupra
„pământului și tresărind la fiecare trântitură“.

Ce puteă face altceva decât să-și înșele bărbatul cu primul flăcău? Adulterul e concluzia logică a alcoolului.

Popa Tărăboi, pe lângă darul bisericesc, mai are și darul beției. Își înșală mai întâiu

nevasta, lăsând-o apoi să moară de foame. Un tablou sinistru, vrednic de pana lui Dos-
toiewski.

Victime ale alcoolului sunt și Ifrimescu și
Hotrocol — ca și aproape întreg satul.

* * *

La mijlocul vieții țăranului apare armata. În zugrăvirea ei, d. Sadoveanu arată același pesimism. E o școală a beției și a vișii. Când se întoarce îndărăt în sat, țăranul e stricat. Uneori a făcut și un popas pe la ocnă.

Petrea străinul e un tânăr cu rostul și logodnica lui în sat. Printr'un tragic determinism armata îl face vișios. După trei ani, devine vagabond și asasin. Ocnă pe douăzeci de ani este concluzia firească a serviciului militar.

Eliberându-se din armată, vagmistrul Alexa trage beat în casa unui biet meseriaș. Se face apoi nevăzut cu nevasta lui (*Ruini*).

Sub o formă mai sintetică, d. Sadoveanu a zugrăvit tabloul fioros al armatei, cu umbre mari și lumină mici, în *Amintirile căprarului Gheorghică*.

Ne-am așteptat să găsim o viață mai curată și mai deslegată de bestialitate la cei ce reprezintă încarnarea moralei creștine, — la preoți.

Pe nimeni n'a descris însă d. Sadoveanu în colori mai negre, ca pe preoți. Sunt adevăratele elemente disolvante ale vieții satelor; icoana vie a vițiului și a adulterului.

Sunt, de sigur, și lucruri bune în viața țărănilor noștri. În pesimismul lui, d. Sadoveanu n'a ales decât pe cele rele. Artă ce stăruie asupra manifestărilor inferioare ale vieții fizice, fără ideologie, este însă o artă scăzută. Mărginit de astfel de lumie, talentul suferă o degradare.

D. Sadoveanu sugerează amintirea primitivilor italieni. Din câteva colori ei trăgeau pe pereți mari frescuri complicate. Nu-i interesa preciziunea figurilor în parte, ci totalitatea lor. D. Sadoveanu e un scriitor *de compoziție*.

Ne adâncind viața sufletească a eroilor lui, ne zugrăvește în largi tablouri păturile de jos, cu un sumbru penel și cu un pesimim ce reduce pe om la jocul instinctelor animalice.

VI. FAZA A DOUA: *Floarea ofilită.*

Dându-ne *Floarea ofilită*, ne-a înșelat însă speranța. E un roman slab; o spun cu părere de rău.

— Indată ce o datorie ne pare prea grea,

scria Goethe, n'o putem ușură decât îndeplinind-o cu cea mai mare scrupulozitate.

* * *

Pe de o parte, un roman social; pe de alta, se poate distinge și firul subțire al unei mici istorisiri de ordin psihologic. Cel dintâiu e puțin interesant; cea de a doua e prea puțin adâncită. La un loc, o povestire fără relief și prea lungă.

În cece privește romanul social, d. Sadoveanu ne descrie viața unui mic orășel — a Văscanilor. Atmosfera micilor funcționari dela primărie, dela judecătorie și a câtorva pensionari.

În lipsă de cafenea, viața orășelului se concentrează în băcănia cu cabinete separate. Băcănia lui Trifanov devine simbolică, ca și crîșma lui Moș Precu.

Acolo se adună funcționarii. Beau vinul turnat de mâna rotundă și mică a nevestei lui Trifanov. Nimic interesant, nimic semnificativ. Banalitate uniformă.

Alături de lumea biurocratică, întinată de mici viții, câteva icoane mai curate de bătrâni pensionari sau de moșieri.

Numească-se conu Andrieș, conu Alecu, conu Iorgu, moș Grigore sau altminteri — acești bătrâni sunt nespuse de banali. Se aseamănă cu bătrânii d-lui Gârleann. Prostie uniformă și amenințătoare.

Iată, de pildă, prin ce-și justifică dreptul la viață :

„De obicei se sculau de dimineață tare. „Moș Grigore și cuconu Alecu ieșeau în o-
„grădă, se duceau și cercetau păsările, pur-
„ceii și priveau cu luare aminte, la toate a-
„tenanțele, după aceea treceau în grădină.
„Acolo se sfătueau asupra pomilor și asupra
„florilor. Când se înturnau în cerdacul larg
„cu geamlâc, cafeaua eră gata... *Bătrânii își*
„răsuceau câte-o țigară, o așezau tacticos
„în țigaretă, o aprindeau, dădea drumul
„unui val cenușiu pe nas, ridicau ceașca la
„gură, și sorbiau odată adânc, cu ochii mă-
„riți și cu sprâncenele ridicate“...

E neantul vieții sufletești. Scriitorii n'au ce căuta în astfel de bălți ; numai în apele curgătoare e viață.

Și bătrânii aceștia apar și dispar în romanul d-lui Sadoveanu, fără a ne ispiti prin ceva, printr'o vorbă, printr'un gest. Ocupația lor se limitează la hultoane, la cafea și la preferans ; cugetarea, la reflecții asupra vremii ; vorba, la o repetiție stereotipă de : „Ei, brava, brava, asta îmi place!“

„Timpul, în care animalele au încetat de a vorbi, spunea un cugetător, trebuie să se fi potrivit cu timpul în care omul a născocit cuvântul. Animalele au găsit la cale să tacă“.

Romanul psihologic e simplu. După o copilărie puțin exemplară, Vasile Negrea se întoarce în Vascani, ca mic funcționar. Se însoară cu Tinca. O floare ofilită : nici frumoasă, nici urâtă, bună gospodină și iubitoare. O ființă ca multe altele.

Negrea se înstrăinează câte puțin de dânsa. Viața dela băcănia lui Trifanov îl cucerește. Atmosfera casnică se tulbură. Tinca are o criză după care înțelege că dragostea are un sfârșit. Așa e viața. Trebuie s'o primești fără murmure... Povestirea se încheie.

Drama căsniciei lui Negrea e fără niciun relief. Se limitează la câteva momente, la câteva lacrimi, după care vine liniștea resemnată.

Nu sunt oameni, ci păpuși fără pulsația violentă a vieții.

Nu ne pot mișca și nu ne pot interesa.

VII. FAZA A DOUA: Povestiri de război.

Războiul a fost zugrăvit în două chipuri caracteristice.

Mai întâiu războiul epopee. Războiul privit ca ceva măreț și nemăsurat. Nu poate trezi decât sentimente de admirație sau de groază. E epic, dar e și liric — epic prin măreție; liric prin atitudinea povestitorului. E însă mai mult liric. Realitatea războiului îți scapă.

Naturaliștii l'au văzut altfel. *Stendhal*, de

pildă, în descrierea luptei dela Waterloo din *la Chartreuse de Parme*.

Waterloo! — Prilej pentru declamație, subiect de tablou epic! Deși idolatru al lui Napoleon, Stendhal se folosește de colorile cele mai cumpătate. În loc de a intra în inima luptei unde n'am fi văzut decât fum, urmărim pe Fabriciu în rătăcirea lui printre negustorii și lăptăresele, din urma armatei, printre detașamente de recunoaștere, asistăm la mici încăerări episodice. Când ne așteptăm la adevăratul războiu — lupta dela Waterloo e terminată.

Lupta adevărată se petrece în fum. Nimeni n'o vede. Nici luptătorii. Războiul se desfășoară orbește. Nu se poate îmbrățișa dintr'odată. E și procedeul lui Tolstoi din *Războiu și pace*.

În locul războiului-paradă, în care totul se petrece după o ordine stabilită de mai înainte, avem războiul forțelor oarbe. Când se termină, avem învingători și învinși. Nu știm însă de ce unii au fost învingători și alții învinși...

* * *

Din aceeași inspirație au eșit și *Povestirile* d-lui Sadoveanu. Nu războiul însuși, ci numai niște mici crâmpie. Pătrundem în șanțuri, în corturi, în lagărul dușmanului, mergem

cu patrulele de recunoaștere. Scene din marginea războiului. O povestire sobră, fără descripții, nici cu prea multă economie.

O pildă. Un asediu al unei mori părăsite (*Moara părăsită*). Un sublocotenent inimos dar și cu sfiiciunea omului ce n'a intrat în foc. Ținuta soldaților, curajul lor naiv și simplu, pregătirile de luptă, lupta însăși, mila sergentului Savin, care dă o țigară Turcului prins — sunt amănunte simplu istorisite.

Psihologia soldaților e precis desenată. Un fond sufletesc bun și vesel. În *Prânzul*, sunt veseli și buni. Frățește, își împart niște curci furate. Fatalismul îi împinge la războiu, fără frică și fără prea mult avânt. Nu se tem de moarte, deși n'o caută. Omoruri de prisos nu fac, cu toate că pentru dâșii păgânii nu sunt oameni. Cu deosebire sunt duioși. Când se înserează sau când sunt singuri, se gândesc dornic la satul depărtat, la un tată bătrân, la o mamă rămasă singură, la o nevastă tânără, sau la o fată cu care au legat planuri de viitor... Când n'au vreme să se gândească la sat, un cântec potolit de goarnă li se pare un suspin de buciom.

„Dar, spre seară, din asfințit, se înălțară
 „nori negri, și soarele se cufundă într'un noian
 „de flăcări. Un vânt aspru porni odată cu
 „amurgul și când veni întunericul nopții glasul
 „vântului de toamnă trecu cu înlădieri du-

„eroase pe deasupra parapetelor. Tunurile „bubuiiau înspăimântate par'că, și ghiulele „treceau că niște puncte roșii prin văzduhul „negru. În șanțuri flăcării erau deja treji și „tăceau și se gândeau, lângă mormintele mari „ale fraților lor, și gornistul necunoscut, „într'un colț zicea din goarna înăbușită cu „palma *uu cântec încet, care aducea cu sus- „pinele buciumpului în munții noștrii*“.

VIII. D. Sadoveanu zugrăvit de el însuși.

Viața scriitorului e strâns împletită în opera lui. Orașelul, în care s'a născut, locurile prin care a petrecut anii copilăriei, lucrurile și oamenii văzuți, cărțile citite i se oglindesc credincios în povestiri.

* * *

D. Sadoveanu s'a născut în orașelul Pașcani din județul Suceava, dintr'o familie de funcționari. Conu *Alecu*, judecătorul pensionar din *Floare ofilită*, e poate chiar tatăl lui. Viața acestui orașel, de care i se leagă amintirile primei copilării, îi apare des în povestiri. O descriere mai amănunțită se găsește în *Floare Ofilită*, sub numele Văscani, cu cele două părți ale orașului: Pașcani și Vatra Pașcanilor; cu cele trei străzi din care e compus orașul; și cu cartierul funcționarilor.

Simplicitatea vieții de mici funcționari, cu orele de lucru, cu sindrofiile însuflețite de *loto* și mai ales popasurile și apoi chefurile dela băcânia lui Trifanov — o icoană reală — ni le-a zugrăvit cu precizie.

Pașcanii sunt lângă Siret. Această apă, de altminteri, puțin poetică în sine, ocupă o largă parte în descrierile scriitorului, cu o poezie pururi reînnoită. Siretul apare în *Floare ofilită* ca și în *Ion Ursu* sau în *Cei doi străini*.

Viața orășelului mai are un colț deosebit; Din pricina atelierelor gărei mai e și o viață de lucrători streini. D. Sadoveanu ni-a descris-o în *Ion Ursu*, cu fabrica, tavernele, beția și desfrâul ei.

Mai târziu a venit la gimnaziul din Făl-ticeni. L-am avut coleg de clasă câți-va ani: — tăcut blajin și visător. Scria de pe atunci. În clasa doua compunea un haiduc. Il ilustra singur.

Lectura de pe atunci a d-lui Sadoveanu era romantică. O mică auto-biografie în persoana lui *Pipirig* ne apare în *Crâșma lui Moș Precu*, cu o oarecare ironie.

Treptele tronului, *Cavalerii nopții* și toate romanele cu mauri, conți și marchize erau o hrană suffetească caracteristică. Nici haiducii nu erauocoliți.

D. Sadoveanu ne amintește (*Crâșma* pag 91) și de oarecări hălăduiri cu pistoalele în brâu

prin livezile din jurul Fălticenilor. Exact. Luasem cu toți obiceiul de a *juca* pe haiduci, realizând scenele principale în păduricile de lângă oraș.

Luptele și spânzurătorile nu erau înlăturate. Sadoveanu făcea mai totdeauna pe haiducul. Eu însă făceam parte din poteră. Era sorocit ca d. Sadoveanu să ajungă scriitor iar eu să devin criticul lui — un fel de poteraș literar.

Romantismul *Povestirilor* trebuie căutat în acești ani ai copilăriei. Urmele lui Codreanu se găsesc în *Ivanciu Leul* și *Cosma Răcoare*.

Amintirea anilor petrecuți la Fălticeni i-a rămas neștersă. Mulți dintre eroii lui sunt luați de aici.

Pașnicii funcționari din nuvela *Cânele* sunt cunoscuți; acțiunea din *Crâșma lui Moș Precu* se petrece lângă Fălticeni. Orașul se numește *Șomuz*; iar satul *Rădășeni* e ascuns sub numele de *Broșteni*. Cărciuma lui Moș Precu e ceva real. Există și acum. Figurile mai însemnate sunt de asemenea reale. Faimosul popă Tărăboi, deși are multe adaosuri în rău, — trăește și cinstește și acum.

Mahalaua Fălticenilor, iazul Șomuzului, apa Moldovei și frumosul ei șes apar de asemenea deseori în povestirile d-lui Sadoveanu; erau locurile iubite ale copilăriei lui rătăcitoare.

Liceul l'a făcut la Iași. Il vedeam rar — aveă planuri literare, plete și scria nuvele pe la deosebite reviste. Din Iași se vede puțin în povestirile d-lui Sadoveanu; ceva în *Floarea ofilită* și ceva în *Petrea Străinul* sau în *Moș Simion*. Atât.

Armata a făcut-o la Fălticeni. Din istorisirile auzite dela soldați au eșit *Povestirile din războiu*; din cele văzute la regiment au ieșit *Amintirile căprărulni Gheorghită*. Mai totul e real; unele figuri, de ofițeri mai ales, sunt cunoscute. Trei luni petrecute cu compania de pază la închisoarea din Târgul-Ocnei i-au dat prilejul de a scrie partea din urmă a acestor *Amintiri*.

* * *

După o frământare de câțiva ani prin ziare și revistele trecătoare din București, d. Sadoveanu s'a impus. Cu multe prilejuri de a se desnădăjdui, nu s'a descurajat. A primit în sfârșit *lovitura de clește a întâmplării*. Ceeace scria odinioară neobservat de nimeni e prețuit.

„In vatră, spunea Sarcey, arde un lemn ce răsândește căldură fără a aveă flacără. Iată însă că la întâmplare omul, ce-și încălzește picioarele, dă o lovitură de clește și de odată țâșnește o flacără strălucitoare și veselă. De mult eră ascunsă în lemnul aprins.

„Trebuie totdeauna să te ții gata de a primi
 „lovitura de clește a întâmplării, care scoate
 „din blocul aprins și roș țâșnirea neașteptată
 „a renumelui strălucitor. Se poate întâmpla,
 „vai, să nu se producă niciodată. Totul atârnă
 „de noroc.“

„Lucrul e nesigur ; e sigur, în schimb, că
 dacă lemnul e stins și rece, nici o lovitură
 de clește nu va trezi flacăra“.

D. Sadoveanu a primit lovitura de clește.
 Flacăra a izbucnit. I-o dorim cât de vioaie
 și cât de mare.

* * *

D. Sadoveanu a început prin a fi un scriitor
 eroico-romantic, în care cântarea naturii
 și o discretă poezie erau notele cele mai bune.
 (*Povestiri, Șoimii*.) Găsim aceleași însușiri și
 când d. Sadoveanu a început să scrie literatură
 de observație. Observația lui s'a îndreptat mai
 ales asupra satelor și a mahalalei, ducând la
 un aprig pesimism materialist, înfrânat de o
 duioșie ce-l apropie de naturalismul rusesc
 (*Dureri înăbușite. Crâșma lui Moș Precu*).
 În această fază d. Sadoveanu se deosebește
 prin largi tablouri sociale. Voind să împreune
 descrierea socială cu o alta mai adâncă, mai
 psihologică, ne-a dat *Floare ofilită*, un roman
 neizbutit. A reușit însă în povestirea simplă

fără intenție sau adâncime (*Povestiri din Război*).

Cu aceste însușiri, d. Sadoveanu ne va da romane sociale, dacă nu va scrie drame sau epopei 1).

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
„IOCTAVIAN GOGA”
CLUJ

1) Articol scris în 1906.